

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
232. SZÁM KIADVÁNYAI 232. SZÁM

Kövesdi Pál

**A MAGYAR NYELV
ALAPJAI**

**ELEMENTA
LINGVAE HUNGARICAE**

Hasonmás kiadás fordítással
Fordította: C. Vladár Zsuzsa

KIADJA A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
BUDAPEST
2010

Fordította, a jegyzeteket és a bevezető tanulmányt írta: C. Vladár Zsuzsa
Szerkesztette: Zsilinszky Éva
Lektorálta: Haader Lea

A kötet
az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetében
készült az OTKA támogatásával
a K62815 számú pályázat keretében.

ISSN: 0133-218X
ISBN: 978-963-7530-96-8

Minden jog fenntartva a Magyar Nyelvtudományi Társaság és a fordító
részére, beleértve a mű bármilyen formában történő sokszorosítását.

© Magyar Nyelvtudományi Társaság
© C. Vladár Zsuzsa

Akaprint Kft.
Felelős vezető: Freier László
Budapest, 2010.

Tartalom

Bevezetés Kövesdi Pál <i>Elementájának</i> fordításához (C. Vladár Zsuzsa)	5
A MAGYAR NYELV ALAPJAI	21
Ad Lectorem	23
I. fejezet. A betűkről való szabályok	25
II. fejezet. A névszók ragozásáról	27
III. fejezet. A toldott szavak ragozásáról	39
IV. fejezet. A névmások ragozásáról	47
V. fejezet. Az igék ragozásáról	53
VI. fejezet. Az előjáróról	81
A szintaxisról	85
Jegyzetek	111
Források	117
Irodalom	119

Bevezetés Kövesdi Pál Elenentájának fordításához

A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadásában immár a hatodik korai magyar nyelvészeti mű jelenik meg. Sylvester János (1539/1989), Szenczi Molnár Albert (1610/2004), Pereszlényi Pál (1682/2006), Komáromi Csipkés György (1655/2008) grammatikája és Tsétsi János helyesírási munkája (1708/2009) után Kövesdi Pál *Elementáját* is magyar fordításban veheti kézbe az olvasó. Kövesdi művét is két nyelven tesszük közzé: a fordítás mellett ott áll a grammatika első kiadásának fakszimiléje. Reményeink szerint hamarosan az egész *Corpus Grammaticorum* elérhető lesz magyarul, felváltva Toldynak a maga idejében nagy jelentőségű, de mára elavult kiadását. A fordítások révén lehetőség nyílik a korai magyar grammatikák kutatására és eredményeinek hasznosítására. Tervezzük a kötetek használatát megkönnyítő mutató kötet megjelentetését is.

A sorozat korábbi köteteinek kiadásakor az Országos Széchényi Könyvtár digitalizálta a tulajdonában levő, a fordítás alapjául szolgáló példányokat. Így megfelelő szándék és jogi szabályozás mellett ezek megjelenhetnek a világhálón is.

A nemzetközi nyelvtudomány-történet érdeklődésére is számot tarthat a korai magyar grammatikairodalom, így a későbbiekben tervezzük a *Corpus* kritikai kiadását angol nyelvű bevezetéssel és jegyzetekkel.

Kövesdi élete

A szerző, Kövesdi Pál életéről keveset tudunk. Mivel élete és tevékenysége összeforrott az evangélikus egyházal, a legtöbb adatot a dunántúli egyházkerület történetét feldolgozó munkákból ismerjük (összefoglalóan Legény 1944). Ezek szerint Kövesdi valószínűleg Komáromban született, Wittenbergben járt egyetemre, 1656-ban ott jelent meg teológiai értekezése *Disputatio theologica de orali manducatione* címmel. Utána feltehetőleg Eperjesen élt. 1659-ben a

Vitnyédi István előterjesztésére egy évvel azelőtt létrehozott soproni magyar líceum (ma: Berzsényi Dániel Evangélikus Gimnázium) első rektorának hívták meg. Az alapítás idejéből fennmaradt tantervben az oktatás céljaként a magyar nyelvvel párosuló latinitást jelölték meg (ezért tilalmazták az iskolában a német nyelvet). Tankönyvként az alsó osztályban Donatus nyelvtanát írták elő, a felsőben pedig Comenius *Orbis Sensualium Pictus*át magyar interpretációval. (Tudjuk, hogy Comenius könyvei már 1643-tól elterjedt tankönyvek voltak, *Orbis Pictus*át meg éppenséggel magyar iskolák számára írta Sárospatakon.) A tantervi beosztás tartalmaz adatokat arról is, hogy a magyar nyelvet használták a fordításnál, a magyarázatoknál, és magyar–latin stílusgyakorlatokat tartottak. Kövesdi az akkor még kéziratban levő grammatikát tehát valószínűleg az iskolába járó, nem magyar anyanyelvű diákok tanítására használhatta.

A Wesselényi-féle összeesküvés után megtorlásként az ellenreformáció 1674-ben bezáratta az evangélikusok iskoláit, és csak 1682-ben nyithatták meg újra a soproni líceumot. Bár Kövesdi egyházi tevékenységét folytatta ekkor is, az újra megnyitott iskolában már nem taníthatott, mert abban az évben meghalt.

Az első kiadás körülményei

Míg Kövesdi életéről alig vannak ismereteink, grammatikáját számon tartja a tudománytörténet. Az először 1686-ban megjelent *Elementa Linguae Hungaricae (A magyar nyelv alapjai)* című rövid, 43 oldalas munka a hagyományos grammatikák beosztását követve kurta hangtani-helyesírási részből, a névszóragozást, a birtokos személyjelezést, az igeragozást, a latin elöljárók magyar megfelelőit tartalmazó alaktanból; az egyeztetésre és a vonzatokra épített mondattanból áll.

Ismert a forrása, Szenczi Molnár Albert grammatikája (1610). Részletesebben foglalkozott vele Toldy, aki kiadta a *Corpus Grammaticorum*-ban (1866), valamint a XVI-XVII. századi grammatikákat tárgyaló munkájában Jancsó Benedek (1881). Gulyás István egy valamivel korábbi, Kövesdi grammatikájával szoros rokonságban lévő nyelvtantöredék (*Excerpta*) kiadása kapcsán a grammatika keletkezését vizsgálta. A legrészletesebben Szathmári István alapvető nyelvtudomány-történeti munkája (1968) elemezte, egyúttal összefoglalva a korábbi kutatásokat is.

Tudjuk, hogy a grammatika posztumusz, Kövesdi 1682-es halála után négy évvel jelent meg. Az előszó aláírása is tanúsítja ezt: a „sopronyi Magyar Ecclesia **néhai** lőlki Tanittoja, Kőve[di Pál]”, a címlapon „Ecclesiae Hungaricae Soproniensis **olim** Ecclesiaste”. (A korra jellemzően a kiadót nem zavarta, hogy az előszó utolsó mondatában a néhai szerző éppen biztosítja az olvasót a munka „bűvebben való meg-[zaporéttására való indu]striájáról”. Ez a mondat a második kiadásban is benne maradt, igaz, utána csak Kövesdi Pál neve áll, a néhaiságra utalás nélkül.) Annyi valószínűsíthető, hogy a kinyomtatás összefügghetett az iskola újraindításával. 1682-ben ugyanis a magyar és a német evangélikus líceumot összevonva indíthatták csak újra, és itt a latin mellett minden tanuló számára kötelezővé tették a magyar és a német nyelv tudását is.

Ugyanakkor a soproni evangélikus gimnázium rektorának, Frideliusnak az 1693-ból fennmaradt tanterve már azt írta elő, hogy a legalsó osztályban „mivel a tanulót itt a magyar nyelvre is oktatni kell, azért használjuk Alvarus nyelvtanát is” (idézi Legény 1944. 22). Az Alvarez-grammatikát, a jezsuita rend hivatalos latin nyelvtanát Európában (és máshol is) elterjedten alkalmazták a latin mellett a nemzeti nyelvek oktatására is (vö. Lőrinczi 2009). Ismerjük olyan kiadásait, amelyet magyar és német vagy szlovák példákkal, gyakorlatokkal kibővítve a magyar nyelv tanítására használtak, és nem csak a katolikus iskolákban. Kérdés persze, hogy a soproni tanterv miért nem a néhai rektor, Kövesdi grammatikáját tette meg tankönyvnek.

Ez a kérdés egy másik körülményt is érint, a kiadó személyét. Eddig ugyanis Gulyás István (1908) nyomán azt feltételezte az irodalom, hogy a kéziratot Kövesdinek a soproni tanárságra pályázó fia adta ki, érdemeket akarván szerezni. Ez a fiú, aki a beszámolók szerint apjánál kevésbé jó tanár volt, 1709-től tanított Sopronban. Kérdés, hogy miért adta volna ki apja művét 1686-ban, ha csak húsz év múlva került oda? És miért nem tüntette fel magát kiadóként?

Az Elementa és az Excerpta viszonya

Külön problémát jelent a Kövesdi nyelvtanának és az *Excerpta Linguae Hungaricae. Exercitia Nicolai Ritzmanni* (A magyar nyelv kivonata. Ritzmann Miklós nyelvgyakorlatai) címet viselő kézíratos nyelvtantörredéknek a viszonya. Az *Excerptát* 1908-ban adta ki betű-

hű átiratban, bevezető tanulmánnyal Gulyás István. A rövid, 33 lapos töredék egy rövid alaktanból, egy még rövidebb frázisgyűjteményből és egy fogalmazványmintából áll. A kézírás jellege és a mintában szereplő 1645-ös évszám alapján Gulyás a XVII. század közepére datálja a munkát. Az Excerpta nyilvánvalóan Szenczi grammatikájának kivonata, erre utal a végén a szintaxist pótló mondat is: „De pluribus consule Molnarum” (A többit nézd meg Molnárnál).

Az Excerpta feltűnően hasonlít Kövesdi munkájára a tárgyalás módjában, arányában, szerkezetében, és olykor konkrét megfogalmazásaiban, példáiban is. Gulyás ebből arra következtet, hogy az Excerpta szerzője is Kövesdi, aki a Ritzmann tanítására szerkesztett nyelvtanát soproni rektorként is használta, majd halála után a fia adta ki, és a fiú toldotta hozzá a Szenczi-grammatikából kivonatolt szintaxist.

Valóban lényeges eltérés van a Kövesdi-grammatika alaktani és mondattani része közt. Az alaktani rész sokkal jobban különbözik Szenczi munkájától. Mások a ragozási példák, mások a megfogalmazások, nem követi Szenczi esetrendszerét stb. A szintaxis viszont egyszerűen „kihúzogató” technikával kimásolt, alig néhány helyen változtatott kivonat Szencziből. A technikát jól mutatja, hogy az átvett bibliai példamondatok után egyik esetben (1686. 37) nincs törölve a bibliai helyre utalás, holott a többinél az egyszerűsítés kedvéért elmarad. A szintaxis sokkal kevésbé van megmásítva. Ez azt látszik igazolni, hogy a tanításban nem volt lényeges rész, a gimnáziumban megelégedtek az alaktan oktatásával, és a mondattan (ha volt egyáltalán eredetileg is) nem került elő olyan sokszor, hogy alaposabb átdolgozást mutasson. Számos példánk van arra, hogy egy grammatika csak alaktant tartalmaz, a többit pedig a gyakorlatra bízzák. Lehetséges tehát, hogy a szintaxis valóban a kiadás előtt, utólag került oda.

Ha elfogadjuk is Gulyás fenti feltevését a Kövesdi-grammatika keletkezéstörténetét illetően, nyitva marad néhány kérdés. Magyarázatra vár, hogyan lehet, hogy a korábbi munka az összefogottabb, a didaktikusabb, holott a sokéves tanításnak rontás helyett javítania kellett volna az anyagon. Az Excerpta több helyen összefoglaló táblázatot közöl (pl. a névszóragokról), ami az Elementában nincs, árnyaltabb a felfogása a birtokos személyjelekről, expliciten szól olyan

részekről, amelyeket Kövesdinél csak ki lehet következtetni, párhuzamos helyeken az *Excerpta* fogalmazása világos, míg az *Elementa*é zavaróan suta stb. Sok helyen eltérnek a példák is, ami szintén a közvetlen leszármazás ellen szól. Gulyás szerint a rontás a kézirat kiadójának a bűne, de nehezen hihető, hogy valaki az *Excerpta* szövegéből éppen a didaktikusabb részeket hagyja el, zavarosabbra fogalmazza a szöveget, kicserélje a példákat.

Nem lehet kizárni, hogy Kövesdi szerezte az *Excerptát*, de bizonyítani sem (esetleg Kövesdi autográf írásának és az *Excerpta* kézírásának összevetése igazolhatná, hogy ő volt a szerző és a leíró is). Nem biztos az időrendiség sem, hiszen az *Elementa*nak csak a kiadási dátumát ismerjük. Adatok hiányában legfeljebb megkockáztatni lehet egy olyan feltételezést, hogy Szenczi elvont és tudományos grammatikájának többféle, a napi gyakorlatra egyszerűsített változata is közkézen foroghatott, és az *Elementa* és az *Excerpta* nincs feltétlenül leszármazási kapcsolatban egymással, lehetnek egyszerűen variánsok.

A későbbi kiadások

Kövesdi munkájának második, hely- és évmegjelölés nélküli kiadása Ecsedy Judit véleménye szerint a nyomdadszek alapján 1720 körül a kassai jezsuita nyomdában készülhetett. Ez a kiadás megegyezik az elsővel, de a címlapon és az előszóban nincs utalás Kövesdi evangélikus lelkész voltára, a *néhai* jelző sem szerepel. A harmadik kiadás címlapja szerint szintén a kassai jezsuitáknál jelent meg 1766-ban, ez utóbbiból hiányzik az előszó, viszont folyamatos ívjelzéssel következik az *Excerpta ex Iohanni Amos Comenii Orbe sensualium trilingui* 21 lapon. Az OSZK egyik példányába bele van kötve a szintén evangélikus szótáríró, Cellarius *Primitiva linguae Latinae vocabulája* is, ami 1794-ben Pozsonyban és Kassán Landerernél jelent meg.

A jezsuita nyomdából és az evangélikusságra utalás elhagyásából Toldy és Szathmári (1968. 357) arra következtet, hogy a harmadik kiadás a katolikus iskolák számára készült. A nyomda felekezeti mivolta azonban nem feltétlenül bizonyíték erre. Tudjuk, hogy a katolikus nyomdák is nyomtattak protestáns tankönyvet, így Kassán is a környékbeli protestáns iskolák számára, például Molnár Gergely

latin nyelvtanát, Comenius *Ianuját*, Rhenius *Compendiumát* stb. (Pavercsik 1992. 250). Fordítva, a protestáns nyomdákban nyomtak katolikus tankönyveket is, így például Lőcsén Alvarez grammatikáját (Mészáros 1989. 46), sőt, mint láttuk, ebből a soproni evangélikusoknál tanítottak is. A Kövesdi-grammatika 2. kiadása (1720 körül) időben egybeesik a lőcsei Brewer-nyomda hanyatlásával és a kassai jezsuita nyomda újraalapításával (Ecsedy 1999. 170, 182). Lehet tehát, hogy egyszerűen ez volt a közeli alkalmas nyomtatási lehetőség, és az evangélikusságra utaló jelzések „levételével” felekezeti akadály sem merült fel.

Más kérdés, hogy hol tanítottak belőle. Elméletileg nem lenne kizárt, hogy a jezsuiták alsó fokon használták magyartanításra, bár kézenfekvőbb a rend központilag meghatározott tantervében szereplő, és bőséges számban rendelkezésre álló Alvarez-grammatikára illetve a mintájára készült Pereszlényi-nyelvtanra gondolnunk, mint más felekezet grammatikájára, főleg, ha egy gyengébb színvonalú munkáról van szó. Az evangélikus iskolák felé mutat az a tény is, hogy Comenius említett művét kötötték hozzá, ez pedig – mint láttuk – az evangélikus gimnázium tantervében szerepelt, és Cellarius is az evangélikus vonatkozásokat jelzi.

Ezt a feltételezést erősítette meg a feloszlott magyarországi jezsuita kollégiumok könyvjegyzékeinek (Egyetemi Könyvtár MS J2 és J10) átvizsgálása: a 23 kollégiumban egyetlen helyen sem volt meg Kövesdi-munkája. Majdnem mindenütt megtalálható Alvarez munkáinak sokféle kiadása, magyar nyelvtanból viszont Pereszlényi szerepel csak (kb. a kollégiumok felében), más nem. Így a katolikus iskolai felhasználás valószínűtlennek tűnik.

1775 után már biztosan nem használták Sopronban sem Kövesdi művét, az akkori tanterv Adami *Ungarische Sprachkunsiját*, Meliboeus [Bél Mátyás] *Ungarischer Sprachmeisterét* és Klein Ephraim *Specimen Grammaticae Hungaricae*jét írta elő (Legény 1944).

A későbbi kiadások a szöveget változatlanul hagyták, de a nyelvi példákon igazítottak: a nyelvállapotot korszerűsítették, és következetesebbé tették a helyesírást. Megszüntették a kirívó nyelvjárásiasságokat: az 1720-as kiadásban már a *-nyi* helyett mindenhol *-ni* áll, a nyjárási *cſöndeſt* (1686. 7) javítva van *cſöndeſt*-re, a városnevek elején a *C* javítva *K*-ra (*Canisa*, *Kanisa*, *Caſſára*, *Kaſſára*), a *vájodnak* alak (1686. 39) *vágyodnak*-ra (1720. 32), a hosszú *nn*-nel

írt *Ennyim* (1686. 14) röviden: *Enyim* (1720. 12) stb. Az igazításokról teljes listát és elemzést közöl Szathmári (1965). A sajtóhibák nagy részét is kiigazították.

A változtatások azonban kizárólag a példákat és a sajtóhibákat érintették, a többi részt nem nézték át elég gondosan, így a tévedések tovább éltek. Például az utolsó szabálynál megmaradt a téves számolás (IX. helyett IV.). Hasonlóan az egyik példamondatban, ahol a szóalakot korszerűsítették, a tárgyi tévedést nem vették észre (a latin mondatban négy, a magyarban három pénz szerepel): „*Négy pénzen veľznek egy kis tikfiat*, Tribus nummis emunt unum pullum.” (1686. 38), „*Négy pénzen veľznek egy kis tyufiat* (!), Tribus nummis emunt unum pullum.” (1720. 31).

A második kiadás az Országos Széchényi Könyvtár jóvoltából a világhálóra is felkerült: <http://mek.oszk.hu/04500/04596/>.

A Corpvs Grammaticorvm kiadása

A grammatika negyedszer Toldy Ferenc *Corpvs Grammaticorvm*-ában (1866) látott napvilágot, s eddig faksimile híján ez volt az egyetlen könnyen hozzáférhető változat. Toldy kiadása a maga korában hiánypótló és fontos szerepet töltött be, de sokszor pontatlan, és mai szemmel a szövegközlési elvei kérdésesek, amint ezt már az előző fordításoknál is tapasztaltuk. (Lásd a Szenczi-, a Pereszlényi- és a Komáromi-grammatika fordításának előszavát 1610/2004, 1682/2006 és 1655/2008).

Kisebb gondot jelentenek az óhatatlanul becsúszó pontatlanságok, vagy ha az értelmezés szempontjából fontos betűk maradnak ki, mint a következő mondatból (1686. 2) a *t*: „*ts ubi scribitur, ubi in origine vocis [t] habetur, ut Bátoritfad anima eum a bátoritom*” (Ott írunk *ts-t*, ahol a szótőben [*t*] van, mint a *bátoritom* szóból *Bátoritfad*, anima eum.).

Nagyobb gondot okoz Toldynak az a gyakorlata, hogy az eredeti szöveget megjegyzés nélkül javítja és egységesíti a saját elképzelése szerint, ám következtelenül. Pótolja az eredetiből hiányzó ékezeteket pl. *ló*, *ajtó* (1686. 2), kijavítja a ragozási táblázat tévedéseit, pl. a *te* névmás ragozási sorában tévesen szereplő *én túlem* alakot (1686. 14) *te túled*-re (CorpGr. 562). Hasonlóképpen az igeragozási táblázatban feloldja a régies nazálisjelölést és pótolja a hiányzó betűt:

Olvasanduk, olvasādanak (1686. 19), *Olvasandunk, olvasandanak* (CorpGr. 567). Az elszámozást az utolsó szabálynál szintén javítja IV.-ről IX.-re. Pótolja a hiányzó betűket: *Vagyon Moſéſek és Prophétak* (1686. 35), *Prophétájok* (CorpGr. 578).

Előfordul azonban, hogy Toldy igyekezete a visszájára fordul, és ront az érthetőségen. A következő példában éppen a & jel feloldása tette zavarossá a szöveget: Az eredetiben a névragozást bemutató táblázatban (1686. 4): Ac. *ezt a' lábot (& at)*, Toldynál (CorpGr.554) *ezt a' lábot (et at)*, mintha az *at* mellett az *et 'és'* is az egyik lehetséges végződés lenne. Toldy itt a betűtípus váltásának kézenfekvő értelmező eszközével sem élt.

Érdekes módon a betűtípus a grammatika egy másik helyén is az értelmezést befolyásoló kérdéssé válik. Az eredetiben a latin szöveg dőlt betűs, a magyar példák álló betűsek. Az első kiadás 11. oldalán a táblázatcímekben először ezt olvassuk: *Paradigmata Primo, ab* Enyém, *meus*; *Secundo, à Tied, tuus*. Itt a névmások (*Enyém, Tied*) előtt álló *a* egyértelműen a latin *a/ab* prepozíció, dőlttel szedve, magánhangzó (*Enyém*) előtt *ab* formában. A szöveg viszont így folytatódik: *Tertio, a' Mienk, Noster*, utána ugyanígy *Quarto, a' Tietek, vester* stb. Mintha az *a* magyar határozott névelőnek értelmeződne át, álló betűvel, a *z*-t pótló hiányjellel. A második kiadás pontosan ismétli az elsőt, a harmadik kiadás részben, tehát a zavar megmarad. Toldy viszont végig a latin prepozíciós felfogás mellett dönt, dőlttel, hiányjel nélkül szedve (CorpGr. 560).

A jelen kiadás írásmódja:

Kiadásunk az első kiadás alapján készült, a az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának egyik példányából, amelynek raktári jelzete RMK I. 1354/a.

A fordítás szövegében az eddigi grammatikakiadások elveit követtük. A szöveg tagolásában lehetőség szerint megtartottuk az eredetit, illetve a szöveghűséget nem sértve igyekeztünk áttekinthetőbbé tenni. Az értelmet nem zavaró nyomdahibákat jelölés nélkül hagytuk, a szemközti oldalról úgyis lehet ellenőrizni az eredetit.

A latin szöveg dőlt betűs, benne a magyar példaszavak álló betűsek, a táblázatokban is a magyar szavak álló betűsek, latin értelmezésük dőlt. A fordításban a mai magyar szöveg álló betűs, a szö-

vegben szereplő magyar nyelvi példákat viszont dőlttel szedtük. Nyelvtörténeti értékük miatt a fordításban közöljük a magyar példaszavak latin értelmezését is, ezek szintén álló betűsek. A magyar példát és latin megfelelőjét a következő példapártól az eredetiben vegyesen vessző, pont vagy sokszor semmi sem választja el. A fordításban a latin–magyar példapár tagjai közt egységesen vessző, két példapár között pontosvessző áll, úgy, mint az eddigi fordításoknál. A magyar példaszavakban a kis- és a nagybetűk tekintetében az eredetit követtük.

A latin szavakat, mivel magyar nyelvtörténeti szempontból nem forrásértékűek, a mai latin írásmód szerint írtuk át: a betűformákat maira cseréltük, például a hosszú *f* helyett *s* áll, a nazálisjelöléseket feloldottuk, például *lectionē* helyett *lectionem* áll stb. A rövidítéseket is feloldottuk, de csak a latin szövegben, a magyarban megtartottuk.

Ahol több latin példaszó is szerepel, és nem egyértelmű a jelentésük (például a töváltozás miatt), ott []-ben ott szerepel a magyar értelmezés, pl. „Parancsoló mód *i* és *ito* [menj], *sis* [légy]” „Jövő idő, *ibo* [mennni fogok], *ero* [leszek]” (1686. 27). Ugyancsak []-ben van az értelmező kiegészítés is, mint: „A második cselekvő az, amit a latinok a *facio* vagy *curo* igével írnak körül, mint *Csináltatok valamit* ...Ennek a jele minden személyben a *tat*, *tet*, amely [az első személyben] az *ok*, *ek* elé kerül.” (1686. 16).

A fordítás terminológiájában is az eddigi kiadások gyakorlatát követtük. A latin nyelvű magyar grammatikák terminusai két nagy csoportba oszthatók: részben a klasszikus latin nyelvű grammatika-irodalom szokásos műszavainak változatlan továbbélései, fordításukban a szokásos magyar szakszavakat használtam. A másik csoportba a latin grammatikából hiányzó jelenségeket jelölő szavak tartoznak. Ezeket szó szerint (jelzős szerkezeteknél elemenként) fordítottam le, lábjegyzetben magyarázva.

Az eredeti műben nincs tartalomjegyzék, a jelen kiadásban a fejezetek címeiből szerkesztettünk.

Hogyan egyszerűsítette le az *Elementa Szenczi* grammatikáját?

Kövesdi forrását ismerjük: Szenczi grammatikája. Mivel az *Elementa* iskolai használatra és nem tudományos célra készült, elméleti újdonságot, kategorizálási változtatást nem várhatunk tőle, ez

egy iskolai nyelvtan esetében inkább nehezítené, mint előmozdítaná a használhatóságot. Szenczi grammatikája a maga tudományosságában, Petrus Ramus szokatlan kritérium- és kategóriarendszerével nyilvánvalóan alkalmatlan volt az alsó fokú nyelvtanítás számára. Ezért Kövesdi esetében az az érdekes, hogy miképpen egyszerűsítette le a forrásként szolgáló tudományos grammatikát, és sikerült-e jól tanítható, módszertanilag egységes, következetes, praktikus nyelvtant szerkeszteni.

Az egyszerűsítés legfontosabb részeként az *Elementa* mindent mellőz, ami a tanításban nem használható közvetlenül.

1. Mindent töröl, ami Szenczinél Ramus logikai alapú, kétféle bontó, egy jellemző tulajdonságra alapozott felosztásához kapcsolódik. Helyette visszatér a hagyományos iskolai beosztáshoz, és filozófiailag megalapozott definiálás helyett gyakorlatias formai fogódzókat akar adni. Ezek azonban többnyire felszínesek, elégtelenek, szemben Pereszlényivel, ahol szintén formális, de jól használható kapaszkodók vannak.

A névszó definíciója például Ramus nyomán Szenczinél is egy logikai levezetés tagja: „A szó vagy rendelkezik számmal vagy nem. ... Számmal rendelkező szó a névszó és az ige. A névszó olyan számmal rendelkező szó, amelyet a nemben és a számban esetek szerint ragozunk.” (1610. 42). Kövesdinél egyszerűen: „Az a névszó, amely elé tehető az *ez* mutató névmás, az *az* névelővel” (1686. 2).

Az ige Szenczinél: „Az ige számmal rendelkező, időt és személyt megjelölő szó.” (1610. 85). Kövesdi egyszerűen azt írja, hogy ige az, ami elé személyes névmást lehet tenni: „Az ige az elébe tett *En*, ego névmásról ismerszik meg, mint *Én olvasok*, ego lego.” (Ráadásul a pontatlan megfogalmazásból úgy tűnik, mintha a szabály csak az első személyre lenne igaz.) Ez még annyit sem tartalmaz, amennyi a szokásos nyelvtanokban szerepel, amelyek az ige időt, módot, cselekvést jelölő szófajként ragadják meg.

Noha átveszi Szenczitől a Ramusra visszamenő első ige – második (műveltető) ige felosztást, az igeidők rendszerében már nem követi az első jelen (kijelentő mód) – második jelen (felszólító mód) felosztást, helyette a hagyományos latin igeidő- és módbeosztáshoz tér vissza. Így a Szenczinél meglevő egységes szemléletű, szimmetrikus kategorizálás felbomlik.

A szófajok *nomen-verbum-particula* beosztásában sem követi Szenczit.

2. Durván leegyszerűsíti a Szenczinél található finomabb, árnyaltabb beosztást egy-egy anyagrészen belül is. Elhagyja a definíciókat, a nehéznek vagy soknak talált példákat, vagy betold oda nem illő példákat, ami következtetlenné teszi a szöveget. A szintaxis tárgyalásánál kimarad a Szenczinél (és egyébként Pereszlényinél is) meglevő felosztás egyeztetésre és vonzatra. Az *Elementa* ömlesztve adja a Szenczitől kimásolt szabályokat. Az elsimítás hiánya tetten érhető olyan apróságokban, hogy Kövesdi, aki eddig szót sem ejtett arról, hogy a magyarban lennének grammatikai nemek, egyszerűen csak írja: „A melléknevek ragozhatatlanul kerülnek a főnevek elé minden esetben, mindkét számban és bármely nemben, mint *Jó férfi, jó férfinak* stb.; *Jó afzfony, jó afzfonye* stb.” (1686. 82). A szöveg csak annak fényében érthető, ha ismerjük a Szenczi-grammatika okfejtését a magyar grammatikai nemekről (a férfi és a női nem a természetes nemekkel egyezik, a többi szó pedig fiktív nemű).

A vonzatoknál további zavart okoz, hogy elhagyja Szenczi definícióját és felosztását a felcserélhető illetve a kettős vonzatokról (1610. 187–194) és csak a felcserélhető vonzatokkal foglalkozik, de eközben az utolsó példát a kettős vonzatok közül emeli át (*Adós nekem tíz forinttal* 1686. 43). A *hol?* kérdésre többféleképpen felelő városnevek Szenczitől átvett példáit közeli városok neveivel toldja meg, de ezeknek nincs a szabályt illusztráló többféle változatuk, egyszerű gyakorló példák a *hol?* kérdésre. A helyhatározóragok irányhármasságánál kimarad a *-ból, -ből*, viszont a következő szabálynál szerepel a *-ról, -ről* stb. Hasonlóan Kövesdinél az igeragozási táblázatokból hiányoznak összetett alakok (pl. *szerettem volna, szerettem legyen, szeretni fogok*), ezeket csak a megjegyzések közt említi. A rendhagyó igék csoportját a létigére és a *megy*-re szűkíti, holott Szenczi (1610. 136) már az *sz-szel* bővülő *v* tövű igék teljes és egységesen kezelt csoportját adta.

3. Nem követi Szenczi újításait. Az esetek közül kimarad a mutativus, az assimilativus, helyette visszatér a hagyományos latin esetsorhoz. Teljesen mellőzi Szenczi egyéni felfogását az ablativusról mint a magyar névszói toldalékok általános gyűjtőkategóriájáról (lásd a Szenczi-grammatika előszavát).

4. A magyar grammatikailrodalomban szokatlan módon az *Elementa* meg sem említi a héber és a magyar nyelv közötti párhuzamokat. Pedig a magyar grammatikusok számon tartották azokat a latintól elütő jelenségeket, melyek leírására a latintól függetlenül kialakult héber grammatika nyújtott lehetőséget. Sőt, ezt a legtöbb-ször a két nyelv rokonításával is összekapcsolták. A mintául szolgáló Szenczi grammatika a héber segítségével magyarázta több magyar hang kiejtését, az ékezeteket is a héber pontokkal állította párhuzamba. Kövesdi a héberről szót sem ejt.

Szenczi a különböző képzett igealakokat héber néven tartja számon (*kal*, *hifil* stb.), ennek sincs nyoma.

Szenczi, akárcsak a többi magyar grammatikus, a birtokos személyjeleket *affixum*nak nevezi, és úgy magyarázza, hogy a birtokos személyjelek valójában a névszóhoz toldott birtokos névmások (*affixa pronomina possessiva*). A héberben a személyes névmás, mint önálló szó, csak nominativusban létezik, egyéb eseteinek szerepét bizonyos ragok töltik be, amelyek névszókhoz toldva a birtokos személyére utalnak, igéknél pedig az ige tárgyának számára és személyére utalnak. Funkciójuk miatt e ragokat is névmásnak nevezik, mégpedig a szóhoz toldott névmásnak (*pronomén affixum*). Az általános felfogás szerint a kettévágott birtokos névmásba ékelődik be a birtokot jelölő szó, Szenczi az *övé-fű* szerkezetből vezeti le az *ő-fü-ve* alakot. Ugyanezt követi Kövesdi is, csak az egyszerűsítés jegyében teljesen mellőzi az *affixum*ok eredeztetését és a héberre hivatkozást. Az a tény, hogy elhagyhatónak ítélte ezeket, jelezheti a felfogás és a hozzá tartozó terminológia bevett és közismert voltát. Erre mutat az is, hogy az *Excerptában* a *suffixum* terminus váltakozik a *pronomén possessivum* megjelöléssel, de minden magyarázat nélkül.

A fent említett névmások a héberben az igehez toldva az ige tárgyának számára és személyére utaltak, és a magyar grammatikusok rendszeresen ezzel állították párhuzamba a *szeretlek* típusú alakokat. Kövesdinél ez csak a megjegyzéseknél kerül elő (1686. 21), és csak bizonyos tövű igékre korlátozva: „Azok az igék, amelyekben az *ek* és *ok* előtt *p*, *s*, *fz*, *t*, *v* vagy *z* áll, és a *te* névmás tárgyesetével alkotnak szerkezetet, az egyes szám első személyben *l*-t vesznek fel az *ek*, *ok* végződés elé”.

Figyelmetlenségek, következetlenségek

A grammatika egészében tele van átgondolatlan, ezért zavaros okfejtésekkel, rendszerezéssel, szóhasználattal. Találomra két példa: Az igeragozásnál Kövesdi a második személyű tárgyra utaló ragozást bizonyos tövű igékre korlátozza (lásd feljebb). Míg Szenczinél teljes ragozási táblázatot kap az ikes ragozás, Kövesdi, akinek a nyelvhasználatából nyilvánvalóan hiányzott ez, az ikes ragozás funkcióját fel nem ismerve, ezt is igetövekhez próbálja kötni.

Sok zavar forrása, hogy szerzőnk végig nem gondolt rendszerrel magyarázza a példamondatokban szereplő magyar határozóragokat. Így fordulhat elő, hogy a *-hoz/-hez/-höz* ragot hol előjárónak nevezi (mert önmagában egy latin előjárónak felelteti meg, mint a 30. oldalon: *-hoz, erga*), hol ablativusnak (mert egy aktuális mondatban a megfelelő latin szó ablativus esetű, mint a 37. oldalon: *Adámhoz ha/ónló*, *Adamo simile*). Később aztán akkor is rajta ragad a *-hoz* végződésen az *ablativus* név, ha éppen a latin mondatban más eset van, például dativus (ugyanott: *Kihez ha/ónlitsam*, *Cui assimilem*) stb.

A nyelvtan szerkesztetlen, hevenyészett. Néhol feltűnő hiányzik egy mondat. Csak egy példa: a 16. oldalon Kövesdi felosztja az igéket határozatlan és határozott, első és második fajtára, mindegyiket definiálja is, csak éppen az alapformát, az első fajtát (a kijelentő módot) felejté el meghatározni.

Az egész munka tele van pontatlan, suta megfogalmazásokkal, mint a műveltetökről szólva (1686.16): „Ennek a jele minden személyben a *tat, tet*, amely az *ok, ek* elé kerül”, holott ez nyilván csak az első személyre igaz, máshol más végződés elé kerül.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a Kövesdi neve alatt fennmaradt grammatika a Szenczi-grammatika egyik, alsó fokú tanításra leegyszerűsített változata lehetett. Jellegeiben inkább egy szóbeli tanítás alapjául szánt jegyzetre, vázlatos segédanyagra emlékeztet, nem pedig egy kiforrott, szerkesztett, sajtó alá rendezett munkára. Ez részben magyarázhatja azt a meglepő tapasztalatot is, hogy ebben a formájában milyen kevéssé didaktikus.

Kövesdi grammatikája tehát nem tudományos értéke miatt jelentős, mint Szenczié, nem is alapossága és praktikussága miatt, mint Pereszlenyié, vagy eredeti ötletei miatt, mint Komáromié. Viszont élő és provinciális nyelvhasználatot tükröző alsó fokú iskolai gram-

matikaként érdekes betekintést ad az iskolamestereknek a magyar nyelv tanításával és magyarázatával vívott napi küzdelmeibe.

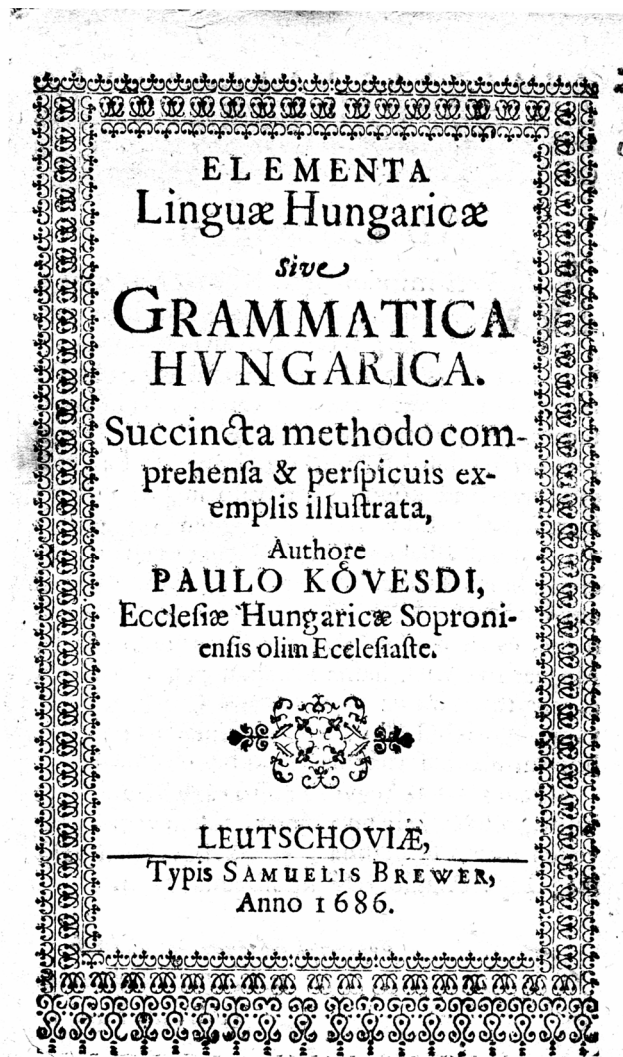
A grammatika kétnyelvű kiadását remélhetőleg haszonnal forgatják majd a kutatók és az érdeklődők egyaránt. Köszönettel tartozom a fordítás szerkesztőjének, Zsilinszky Évának és lektorának, Haader Leának türelmes és gondos munkájukért. Köszönöm az Országos Széchényi Könyvtár munkatársának, Stemler Ágnesnek az önzetlen segítségét.

C. Vladár Zsuzsa

A Corpus Grammaticorum nyelvtanai közül magyar fordításban olvasható:

1. *Sylvester János latin-magyar nyelvtana. (1539).* Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zelliger Erzsébet. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 185. Budapest, 1989.
2. Szenczi Molnár Albert: *Novae Grammaticae Ungaricae libri duo. Új magyar grammatika két könyvben.* Az eredeti kiadás hasonmása fordítással. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 222. Budapest, 2004.
3. Pereszlényi Pál: *Grammatica Lingvae Ungaricae. A magyar nyelv grammatikája.* Az eredeti kiadás hasonmása fordítással. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 226. Budapest, 2006.
4. Komáromi Csipkés György 1655/2008. *Hungaria Illustrata (1655).* Az eredeti kiadás hasonmása fordítással. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 228. Budapest.
5. Tsétsi János 1708/2009. *Observationes Orthographico-grammaticae. Helyesírási-grammatikai megjegyzések.* Az eredeti kiadás hasonmása fordítással. Fordította és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. A bevezető tanulmányt írta: Korompay Klára. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 230. Budapest.

A kiadványok elérhetőségéről a Magyar Nyelvtudományi Társaság ad felvilágosítást.

A Magyar Nyelv ALAPJAI

avagy

**rövid rendbe foglalt és
szemléletes példákkal megvilágított**

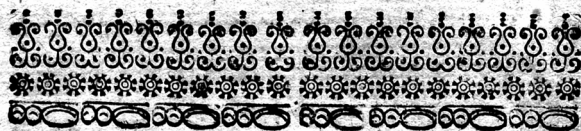
MAGYAR NYELVTAN¹

Írta

KÖVESDI PÁL

a soproni magyar eklézsiának néhai lelkésze²

Lőcsén, Samuel Brewer betűivel,
az 1686. esztendőben

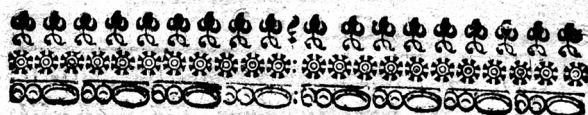
AD LECTOREM.

Mivel minden-féle Nemzet az maga Nyelvén-külömb-különib-féle szép Authorkat, s-azoknak könyvében meg-tanulására való útban helyessen igazító czikkelyekkel tellyes könyveket szerezvén tanuságra ki-nyomattak. Kihez képest az mi Magyar nyelvünkön is jóllehet fokban fok szép hasznos könyveket az Magyar nyelvnek könnyebben való meg-tanulására szereztenek ; En-is azért az időgben Nemzetbéli nyelvén lévő Iffiaknak, az mi Magyar nyelvünknek elméjekkel könnyebben való meg-fogására és az egymásközöt különbözö bötüknek helyesb értelmére, és az hajdani dicséreteffen tündöklő igaz Magyar nyelvnek hasznosabban való tanulására és meg-tartására ez edgy-nehány Czikkelyekből vagy regulákbul álló könyvecskémet jó rendben hozván akarám világosságra ki-bocsáttanom.

Kirem azért az kegyes Tanító vagy Tanuló Olvasot, ezen csekély munkámat, tőlem vegye kedvesse és annak utánna ; annak bővebben való meg-szaporéttására való industriámat várja.

*Seprenyi Magyar Ecclesiának
nébái Lölki Tanítója.
Kövesdi Páll.*

CAPUT I. DE LITERIS PRÆ- CEPTA.

I. *Litera apud Hungaros sunt viginti duæ: A. b. c. d. e. f. g. h. i. k. l. m. n. o. p. r. s. t. u. v. y. z.*

II. *Vocales simplices sunt: a. e. i. o. u. Composita verò sunt: ô. û. illa componitur ex e. o. & hac autem ex e. u. Signantur in typis hoc modo: ô. û: in manuscriptis verò sic: ˆô. ˆû. vel sic: ˆô. ˆû. Sonus inculcatur vivâ voce.*

III. *Vocales aliæ sunt Longæ, aliæ Breves. Longæ sunt, quæ notantur accentu acuto hoc modo: ˆa. ˆe. ˆi. ˆô. ˆû. ˆô'. ˆû'. Breves sunt, quæ carent accentu acuto.*

IV. *Consonantes ferè omnes sunt ejusdem nominis & valoris, uti apud Latinos. Diversi valoris sunt hæ:*

V. *C. sequente vocali, ut & precedente, sonat duriter ut k: sed sequente e. & i. sonat mollior, uti apud Latinos, ut: Cerna, duplarium.*

VI. *Cs. ut & ts. sonat crasso sibilo. Nota. ts. ibi scribitur, ubi in origine vocis habetur*

A 2

tur

I. FEJEZET

A BETŰKRŐL³ VALÓ SZABÁLYOK

- I. A magyaroknál huszonekét betű van: *A, b, c, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, y, z.*
- II. Egyszerű magánhangzók: *a, e, i, o, u.* Összetettek: *ő, ű.* Az egyik az *e*-ből és az *o*-ból tevődik össze, a másik az *e*-ből és az *u*-ból. A nyomtatásban így jelöljük: *ő, ű.* A kéziratokban pedig így: *ő, ű,* vagy *ö, ü.* A kiejtést az élőbeszéd tanítja meg.
- III. A magánhangzók között vannak rövidek és vannak hosszúk. A hosszúkat ékezet jelöli a következőképp: *á, é, í, ó, ú, ő', ű'.* A rövidek fölött nincs ékezet.
- IV. A mássalhangzók neve és hangzása ugyanaz, mint a latinoknál. Eltér a hangzása a következőknek:
- V. Ha a *C* előtt vagy után magánhangzó áll, keményen hangzik, mint a *k*: ha viszont *e* vagy *i* követi, lágyabban hangzik, éppúgy, mint a latinoknál: *Cérna, duplarium.*
- VI. A *cs* és a *ts* sűrűbb sziszegéssel hangzik.
Megjegyzés. Ott írunk *ts*-t, ahol a szótőben⁴ *t* van, mint a *batoritom* szóból

CAPUT I.

tur t. ut: Bátoritsad, anima eum, à batoritom:
sed cz. uti & tz. sonat tenui sibilo, sicut apud Lati-
nos ce, ci. ut: Czérna, Czigány, Cingarus.

VII. g. quoq. sonat duriter, unde non est, ut ad-
datur ei h. mollescit verò addito ei y.

VIII. i. cum præponitur & postponitur vocali-
bus ad unam syllabam constituendam, fit jod, nota-
turq. sic j. ut: jámbor, probus, ajto, janua.

IX. s. sonat crasso sibilo; sz. subili.

X. y. per se non constituit literam, sed cum ad-
ditur consonantibus, & quidem istis: g. l. n. t.
molles reddit eas, hoc modo: gy. ly, ny, ty.

CAPUT II. DE DECLINATIONI- BUS NOMINUM.

I. Nomen est, cui præponi potest Pronomen De-
monstrativum ez, cum Articulo az, ut: ez az
Ember, homo.

II. Declinationes possunt constitui dua.

III. Prima sit, cujus Dativus desinit in nak:
Secunda in nek.

IV. In nak desinunt illa Nomina, quæ habent
vocales a. i. o. u. ut: Asztal, mensa, Fi, filius.
Lo, equus. Saru.

Nota:

I. FEJEZET

Bátoritsad, anima eum. A *cz* azonban, akárcsak a *tz*, gyenge sziszegéssel hangzik, éppúgy, mint a latinoknál a *ce*, *ci*, mint *Czérna*, *Czigány*, *Cingarus*.

- VII. A *g* is keményen hangzik, ezért felesleges *h*-t tenni hozzá; viszont *y* mellett meglágyul.
- VIII. Ha *i* kerül a magánhangzó elé vagy mögé és egy szótagot alkotnak, *iod* lesz belőle, és *j*-vel jelöljük, mint *jámbor*, *probus*; *ajto*, *ianua*.
- IX. Az *s* sűrűbb sziszegéssel hangzik, az *ſ* finomabbal.
- X. Az *y* önmagában nem betű, csak mássalhangzók mellett, mégpedig a következők mellett: *g*, *l*, *n*, *t*; ezeket meglágyítja: *gy*, *ly*, *ny*, *ty*.

II. FEJEZET A NÉVSZÓK RAGOZÁSÁRÓL

- I. Névszó az, amely elé tehető az *ez* mutató névmás, az *az* névelővel, mint *ez az ember*, *homo*.
- II. Két névragozást lehet elkülöníteni.
- III. Az elsőben a részeseset *nak*-ra végződik, a másodikban *nek*-re.
- IV. *Nak*-ra végződnek azok a névszók, amelyekben *a*, *i*, *o*, *u* magánhangzó van, mint *A/ztal*, *mensa*; *Fi*, *filius*; *Lo*, *equus*; *Saru*, *ocrea*.

DE DECLINATIONE NOMINUM.

3

Nota: Quae i. habent cum consonante aliqua in fine, pertinent ad secundam Declinationem. ut: Viz, aqua. Tiz, decem, mirigy, pestis, &c.

Typus Primæ Declinationis.

Singulariter.	Pluraliter.
N. a. i. o. u.	— k.
G. é.	— ké.
D. nak.	— knak.
Ac. t.	— kat.
Vocativus similis est	Nominativo.
Abl. túl.	— ktúl.

Paradigma ejus.

Singulariter.

N. Ez a' Fi,	Hic Filius.
G. ezé a' fié,	hujus filij.
D. ennek a' finak,	huic filio.
Ac. ezt a' fiat,	hunc filium.
Ab. ettúl a' fitúl,	ab hoc filio.

Pluraliter.

N. ezek a' fiak,	Hi Filij.
G. ezeké a' fiaké,	eorum filiorum.
D. ezeknek a' fiaknak,	his filiis.
Ac. ezeket a' fiakat,	hos filios.
Ab. ezektúl a' fiaktúl,	ab his filiis.

Sic facit Ac. Sing. Ló, lóat; Euphonia causa

A3

assu.

A NÉVSZÓK RAGOZÁSÁRÓL

Megjegyzés: Azok, amelyekben a szó végén *i* áll egy mássalhangzóval, a második névragozásba tartoznak, mint *Viz*, *aqua*; *Tiz*, *decem*; *mirigy*, *pestis* stb.

Az első névragozás típusa

Egyes számban	Többes számban
N. <i>a, i, o, u</i>	- <i>k</i>
G. <i>é</i>	- <i>ké</i>
D. <i>nak</i>	- <i>knak</i>
Ac. <i>t</i>	- <i>kat</i>
A megszólító eset hasonló az alanyesethez.	
Ab. <i>túl</i>	- <i>ktúl</i>

Ragozása⁵

Egyes számban	
N. <i>Ez a' Fi</i>	<i>hic filius</i>
G. <i>ezé a' fié</i>	<i>huius filii</i>
D. <i>ennek a' finak</i>	<i>huic filio</i>
Ac. <i>ezt a' fiat</i>	<i>hunc filium</i>
Ab. <i>ettől a' fitúl</i>	<i>ab hoc filio</i>
Többes számban	
N. <i>ezek a' fiak</i>	<i>hi filii</i>
G. <i>ezeké a' fiaké</i>	<i>horum filiorum</i>
D. <i>ezeknek a' fiaknak</i>	<i>his filiis</i>
Ac. <i>ezeket a' fiakat</i>	<i>hos filios</i>
Ab. <i>ezeiktől a' fiaktúl</i>	<i>ab his filiis</i>

Így a *Ló* tárgyesete *lóat*, de a jó hangzás kedvéért

*assumitur v. ante at, & in plurali ubiq, ut: Lo-
vat, lovak, lovaké, &c.*

*Item desinentia in d. j. l. r. s. fz. & in ut monosyl-
laba, ut: Lud, ludat; Vaj, vajat; Ur, urat;
gonofz, gonofzat (per contractionem gonofzt)
Hal, halat; Has, hasat; Kut, kutat; exce-
ptó Halál, halált. N. Plur. Ludak, Urak, &c.*

*Aliud, ubi Acc. Sing. in ot. N. Pl. in ok; sed
Acc. Plur. in kat desinunt.*

Singulariter:

N. Ez a' Láb, *Hic Pes.*
G. ezé a' lábé, *hujus pedis.*
D. ennek a' lábna, *huic pedi.*
Ac. ezt a' lábót, (& at,) *hunc pedem.*
Ab. ettúl a' lábtúl, *ab hac pede.*

Pluraliter.

N. Ezek a' lábok, *Hi pedes.*
G. ezeké a' láboké, *horum pedum.*
D. ezeknek a' lábokna, *his pedibus.*
Ac. ezeket a' lábokat, *hos pedes.*
Ab. ezektúl a' láboktúl, *ab his pedibus.*

*Sic declinantur omnia desinentia in b. ad. f. g.
ugy. k. m. n. p. jt. ut: Galamb, galambot;
Pad, padot; Csuf, csufot; Tag, tagot;
Hugy, hugyot; Sajt, sajtot, &c.*

*Aliud ubi O. omittitur in Ac. Sing. ante m. &
in plurali ubiq, ut:*

Sin-

II. FEJEZET

egy *v*-t vesz föl az *at* elé és végig a többes számban is, mint *Lovat*, *lovak*, *lovaké* stb.

Továbbá a *d*, *j*, *l*, *r*, *s*, *fz* végűek és az *ut* végű egyszótagos szavak, mint *Lud*, *ludat*; *Vaj*, *vajat*; *Ur*, *urat*; *gonoŷ*, *gonoŷat* (összevonva *gonoŷat*); *Hal*, *halat*; *Has*, *hafat*; *Kut*, *kutat*; kivéve *Halál*, *halált*. Többes alanyesetben *Ludak*, *Urak* stb.

Másik fajta ragozás, ahol az egyes tárgyeset *ot*-ra végződik, a többes alanyeset *ok*-ra, a többes tárgyeset viszont *kat*-ra.

Egyes számban

N. <i>Ez a' Láb</i>	hic pes
G. <i>ezé a' lábé</i>	huius pedis
D. <i>ennek a' lábnak</i>	huic pedi
Ac. <i>ezt a' lábot (és at)</i>	hunc pedem
Ab. <i>ettől a' lábtól</i>	ab hoc pede

Többes számban

N. <i>Ezek a' lábok</i>	hi pedes
G. <i>ezeké a' láboké</i>	horum pedum
D. <i>ezeknek a' láboknak</i>	his pedibus
Ac. <i>ezeket a' lábokat</i>	hos pedes
Ab. <i>ezektől a' láboktól</i>	ab his pedibus

Így ragozódik minden *b*, *ad*, *f*, *g*, *ugy*, *k*, *m*, *n*, *p*, *jt* végű névszó, mint *Galamb*, *galambot*; *Pad*, *padot*; *Csuf*, *csufot*; *Tag*, *tagot*; *Hugy*, *hugyot*; *Sajt*, *fajtot* stb.

Másik fajta ragozás, ahol az egyes tárgyesetben és a többes számban mindenhol kiesik az *m* előtt az *o*, mint

DE DECLINAT: NOMINUM.

Singulariter.

N. Eza' Malom,	<i>Hac Mola.</i>
G. ezé a' malomé,	<i>hujus mola.</i>
D. ennek a' malomnak,	<i>huic mola.</i>
Ac. ezta' malmot,	<i>hanc molam.</i>
Ab. ettúl a' malomtúl,	<i>ab hac mola.</i>

Pluraliter.

N. Ezek a' malmok,	<i>Ha Mola.</i>
G. ezeké a' malmoké,	<i>harum molarum.</i>
D. ezeknek a' malmoknak,	<i>his molis.</i>
Ac. ezeketa' malmokat,	<i>has molas.</i>
Ab. ezektúl a' malmoktúl,	<i>ab his molis.</i>

Sic declinantur omnia in om. desinentia.

DE SECUNDA DECLINATIONE.

- I. *Secunda Decl. est, cujus Dat. desinit in nek.*
 II. *Illa verò desinunt in nek, qua habent in. themate vocales e. ó. ú. tantum.*

Typus Secundæ Declinationis.

<i>Singulariter.</i>	<i>Pluraliter.</i>
N. e. ó. ú.	N. — k.
G. é.	G. — ké.
D. nek.	D. — knek.
Ac. t.	A. — ket
<i>Vocativus similis est</i>	<i>Nominativo.</i>
Al. tül.	A. — ktül.

A 4

Para-

A NÉVSZÓK RAGOZÁSÁRÓL

Egyes számban

N. <i>Ez a' Malom</i>	haec mola
G. <i>ezé a' malomé</i>	huius molae
D. <i>ennek a' malomnak</i>	huic molae
Ac. <i>ezt a' malmot</i>	hanc molam
Ab. <i>ettől a' malomtól</i>	ab hac mola

Többes számban

N. <i>Ezek a' malmok</i>	hae molae
G. <i>ezeké a' malmoké</i>	harum molarum
D. <i>ezeknek a' malmoknak</i>	his molis
Ac. <i>ezeket a' malmokat</i>	has molas
Ab. <i>ezektől a' malmoktól</i>	ab his molis

Így ragozódik minden *om*-ra végződő névszó.

A második névszóragozásról

- I. A második névragozásban a részeseset *nek*-re végződik.
- II. Azok végződnek *nek*-re, amelyeknek a tövében csak *e*, *ő*, *ű* magánhangzók vannak.

A második névragozás típusa

Egyes számban	Többes számban
N. <i>e, ő, ű</i>	- <i>k</i>
G. <i>é</i>	- <i>ké</i>
D. <i>nek</i>	- <i>knak</i>
Ac. <i>t</i>	- <i>kat</i>
Ab. <i>től</i>	- <i>ktől</i>

A megszólító eset hasonló az alanyesethez.

*Paradigma ubi Ac. in et, & N. Plur. in ek,
desinit.*

Singulariter:

N. Ez az Űveg, *Hoc Vitrum.*
G. ezé az űvegé, *hujus vitri.*
D. ennek az űvegnek, *huic vitro.*
Ac. ezt az űveget, *hoc vitrum.*
Abl. ettől az űvegtől, *ab hoc vitra.*

Pluraliter.

N. Ezek az Űvegek, *Hac Vitra.*
G. ezeké az űvegeké, *horum vitrorum.*
D. ezeknek az űvegeknek, *his vitris.*
Ac. ezeket az űvegeket, *hac vitra.*
Ab. ezektől az űvegektől, *ab his vitris.*

*Sic faciunt Ac. Sing. & N. Plur. omnia desinen-
tia in b. d. g. j. k. l. m. & z. ut: Seb, sebet:
ebéd, ebédet: fej, fejet: szék, széket: tél,
telet: Fejedelem, fejedelmet: méz, mézet.*

*Aliud, ubi in Ac. Sing. t. immediate conjungitur
eum consonante.*

Singulariter.

N. Ez a' Len, *Hoc Linum.*
G. ezé a' lené, *hujus lini.*
D. ennek a' lennek, *huic lino.*
Ac. ezt a' lent, *hoc linum, &c.*

Pluraliter.

N. Ezek a' lenek, *Hac Lina.*
G. eze-

II. FEJEZET

Ragozás, amelynek a tárgyesete *et*-re, a többes száma *ek*-re végződik.

Egyes számban

N. <i>Ez az Űveg</i>	hoc vitrum
G. <i>ezé az űvegé</i>	huius vitri
D. <i>ennek az űvegnek</i>	huic vitro
Ac. <i>ezt az űveget</i>	hoc vitrum
Ab. <i>ettől az űvegtől</i>	ab hoc vitro

Többes számban

N. <i>ezek az Űvegek</i>	haec vitra
G. <i>ezeké az űvegeké</i>	horum vitrorum
D. <i>ezeknek az űvegeknek</i>	his vitris
Ac. <i>ezeket az űvegeket</i>	haec vitra
Ab. <i>ezeiktől az űvegektől</i>	ab his vitris

Így képzi az egyes tárgyesetét és a többes alanyesetét az összes *b, d, g, j, k, l, m* és *z* végű szó, mint *Seb, febet, ebéd, ebédet; fej, fejet; fűk, fűket; tél, telet; Fejedelem, fejedelmet; méz, mézet*.

Másik fajta ragozás, ahol az egyes tárgyesetben a *t* közvetlenül a mássalhangzóhoz csatlakozik.

Egyes számban

N. <i>Ez a' Len</i>	hoc linum
G. <i>ezé a' lené</i>	huius lini
D. <i>ennek a' lennek</i>	huic lino
Ac. <i>ezt a' lent</i>	hoc linum stb.

Többes számban

N. <i>Ezek a' lenek</i>	haec lina
-------------------------	-----------

G. ezeké a' leneké, *horum linorum.*

D. ezeknek a' leneknek, *his linis, &c.*

Sic faciunt Ac. Sing. omnia desinentia in n.
(dissyllaba tamen per et quoq., ut: Tehén, tehént
& tehenet) r. s. sz. ut: Vér, vért: kővér,
kővért: kés, kést: kevés, kevészt, & keveset:
(dissyllaba sic faciunt Acc. Csöndes, csöndeszt,
& csöndesztet.)

Aliud ubi in em desinentia, emittunt e, ante m,
in Acc. Sing. & in Plurali ubiq.

Singulariter:

N. Ez a' Fejedelem, *Hic Princeps.*

G. ezé a' Fejedelemé, *hujus Principis.*

D. ennek a' Fejedelemnek, *huic Principi.*

Ac. ezt a' Fejedelmét, *hunc Principem.*

Ab. ettől a' Fejedelemtől, *ab hoc Principe.*

Pluraliter:

N. ezek a' Fejedelmek, *hi Principes.*

G. ezeké a' Fejedelmeké, *horum Principum.*

D. ezeknek a' Fejedelmeknek, *his Principibus.*

Ac. ezeket a' Fejedelmeket, *hos Principes.*

Ab. ezektől a' Fejedelmektől, *ab his Principibus.*

A 5

CA-

G. ezeké a' leneké	horum linorum
D. ezeknek a' leneknek	his linis stb.

Így képzik az egyes tárgyesetét minden *n* végű szó (a két szótagosok azonban *et*-tel is, mint *Tehén*, *tehént* és *tehenet*), az *r*, *s*, *sz* végűek, mint *Vér*, *vért*; *kővér*, *kővért*; *kés*, *kéft*; *kevés*, *kevéft* és *keveft* (a kétszótagosok így képzik a tárgyesetüket: *Csöndefs*, *csöndeft* és *csöndefzet*).

Másik fajta ragozás, ahol az *em*-re végződők elhagyják az *m* elől az *e*-t az egyes tárgyesetben és végig a többes számban.

Egyes számban

N. Ez a' Fejedelem	hic princeps
G. ezé a' Fejedelemé	huius principis
D. ennek a' Fejedelemnek	huic principi
Ac. ezt a' Fejedelmet	hunc principem
Ab. ettől a' Fejedelemtől	ab hoc principio

Többes számban

N. ezek a' Fejedelmek	hi principes
G. ezeké a' Fejedelmeké	horum principum
D. ezeknek a' Fejedelmeknek	his principibus
Ac. ezeket a' Fejedelmeket	hos principes
Ab. ezektől a' Fejedelemtől	ab his principibus

CAPUT III. DE SUFFIXORUM DE- CLINATIONE.

I. *Suffixa sunt illa, ubi ultima syllaba Pronominum Possessivorum, ut sunt: enyém, tied, mi-enk, tietek, övé, (meus, tuus, noster, ejus) suffiguntur Nominibus.*

II. *Hoc autem fit toties, quoties ista Pronomina adduntur Nominibus Prima aut Secunda Declinationis.*

III. *Hæc siquidem sunt Secunda Declinationis, e. mutantur in Prima Declinatione in Vocales hujus Declinationis, utpotè in a, o, u.*

IV. *In a, o, u. mutatur e. in iis, quæ desinunt in hæc Vocales, ut: Láda, az én ládám, cista mea: az te ládád, cista tua: Só, az sóm, az te sód, sal meus, tuus. Saru, az én sárum, az te sárud, ocrea mea, tua.*

Obſerva híc: *In a. desinentia, acciunt a. in, suffixis ubiq; hoc modo: Láda, az én ládám, az te ládád, cista mea, tua, per omnes casus, ut videre est in Paradigmatæ.*

V. *Item in a. mutatur e. in iis Nominibus, quæ desinunt in d. gy. j. l. r. s. t. ut: Az én ludam, az te ludad, anſer meus, tuus. Az én ágyam, az te*

III. FEJEZET
A TOLDOTT SZAVAK⁶ RAGOZÁSÁRÓL

- I. A [birtokos személyjellel] toldott szavaknál az *enyém, tied, miénk, tietek, ővé* (meus, tuus, noster, eius) birtokos névmások utolsó szótagjai járulnak a névszókhoz.
- II. Ez történik, valahányszor ezek a névmások az első vagy második ragozású névszókhoz kerülnek.
- III. Miután e névmások második ragozásúak, első névragozású névszónál az *e*-t az első ragozásnak megfelelő magánhangzóra változtatják, vagyis *a*-ra, *o*-ra, *u*-ra.
- IV. *A*-ra, *o*-ra, *u*-ra változik az *e*, ha a szó ilyen magánhangzóra végződik, mint *Láda, az én ládám*, cista mea; *az te ládád*, cista tua; *Só, az [én] sóm*; *az te sód*, sal meus, tuus; *Saru, az én farum*, *az te farud*, ocrea mea, tua.
Jegyezd meg: Az *a*-ra végződők a toldalékokban mindig ékezik az *a*-t, ilyen módon: *Láda, az én ládám, az te ládád*, cista mea, tua, minden esetben, ahogy ezt a ragozási sorban látni lehet.
- V. Továbbá *a*-ra változik az *e* a *d, gy, j, l, r, s, t* végű névszóknál, mint *Az én ludam, a' te ludad*, anser meus, tuus; *Az én ágyam*,

DE SUFFIXORUM DECLINATIONE.

9

te ágyad, *lectus meus, tuus*. Az én Vajam, ha-
lam, Uram, hasám, kutam. *Excipe dissyllaba*
in l. desinentia, qua habent o. ut: halál, halálom,
kanál, kanálom.

VI. *In o. mutatur e. in iis, qua desinunt in b.*
od. g. k. n. m. p. sz. z. *ut:* az én lábom, az te
lábod: az én modom, az te modod: az én
soldom, az te soldod, *stipendium meum, tuum,*
&c.

Paradigmata.

Primò ab Enyém, meus.

Singulariter:

N. Az én ludam, *anser meus.*

G. az én ludamé, *anseris meis, &c.*

Pluraliter:

N. az én ludaim, *anseris mei.*

G. az én ludaimé, *anserum meorum, &c.*

Secundò à Tied, tuus.

Singulariter:

N. Az te lábod, *pes tuus.*

Ac. az te lábodat, *pedem tuum, &c.*

Pluraliter:

N. az te lábaid, *pedestui &c.*

Tertiò à Mienk, noster, hic e. mutatur

in u. ut:

Singulariter:

N. A'

az te ágyad, lectus meus, tuus; Az én Vajam, halam, Uram, hafam, kutam. Kivéve az *l* végű két szótagosokat, ahol *o* lesz, mint *halál, halálom; kanál, kanálom.*

VI. *O*-ra változtatják az *e*-t azok, amelyek végződése *b, od, g, k, n, m, p, ŷ, z.* mint az *én lábom, az te lábod; az én modom, az te modod; az én földom [zsoldom], az te földod, stipendium meum, tuum* stb.

Ragozási sorok

Először az *Enyém, meus*-ból

	Egyes számban
N. <i>Az én ludam</i>	anser meus
G. <i>az én ludamé</i>	anseris mei stb.
	Többes számban
N. <i>az én ludaim</i>	aneres mei
G. <i>az én ludaimé</i>	anserum meorum stb.

Másodszor a *Tied, tuus*-ból

	Egyes számban
N. <i>Az te lábod</i>	pes tuus
Ac. <i>az te lábodat</i>	pedem tuum stb.
	Többes számban
N. <i>az te lábaid</i>	pedes tui stb.

Harmadszor a *Mienk, noster*-ből, ahol az *e* *u*-ra változik, mint

N. A' mi lábunk, *pér noster.*

G. a' mi lábunké, *pedis nostri.*

Pluraliter Mieink, *nostri.*

N. a' mi lábaink, ludaink, *pedes, anseres nostri.*

G. a' mi lábainké, ludainké, *&c.*

Quartò à Tietek, *vester.*

Singulariter :

N. Az ti Ludatok, lábotok, *anser, pes vester.*

Pluraliter :

N. az ti ludaitok, lábaitok, *anser, pedes vestri.*

Quintò ab Övé, *ejus, ubi e. mutatur in a.*

Quæ verò in a. o. u. *desinunt, assumunt j, ante, ut:*

Láda, az ó ládaja; az ó hordoja; az ó faruja.

Singulariter :

N. Az ó Lába, *pes ejus.*

G. az ó lábaé, *pedis ejus, &c.* Sic etiam:

Singulariter :

N. az ó Ládaja, *cista ejus.*

G. az ó ládájáé, *cista ejus, &c.*

Observe: a. *ante terminationem acuitur hîc in omnibus obliquis Singularis Numeri.*

Pluraliter :

N. az ó Lábai, ludai, ládájái, *Pedes, anseres, cista ejus.*

G. az ó lábaié, ludaié, ládájáié, *Pedum, anserum, cistarum ejus, &c.*

Item, cum Övék, eorum (hîc e. in ok. mutatur.)

Singu-

III. FEJEZET

Egyes számban

N. <i>A' mi lábunk</i>	pes noster
G. <i>a' mi lábunké</i>	pedis nostri.

Többes számban *Mieink, nostri*

N. <i>a' mi lábaink, ludaink</i>	pedes, anseres nostri stb.
G. <i>a' mi lábainké, ludainké</i> stb.	

Negyedszer a *Tietek*, vester-ből

Egyes számban

N. <i>Az ti Ludatok, lábotok</i>	anser, pes vester
----------------------------------	-------------------

Többes számban

N. <i>az ti ludaitok, lábaitok</i>	anser, pedes vestri stb.
------------------------------------	--------------------------

Ötödször az *Ővé*, eius-ból, ahol az *e* *a*-ra változik, és az *a*-ra, *o*-ra, *u*-ra végződők egy *j*-t is kapnak előtte, mint *Láda*, az *ő* *ládaja*; az *ő* *hordoja*; az *ő* *faruja*.

Egyes számban

N. <i>Az ő Lába</i>	pes eius
G. <i>az ő lábaé</i>	pedis eius stb. Így még:

Egyes számban

N. <i>az ő Ládaja</i>	cista eius
G. <i>az ő ládájáé</i>	cistae eius stb.

Jegyezd meg: a szó vége előtt lévő *a* ékezetet kap minden egyes számú függő esetben.⁷

Többes számban

N. <i>az ő Lábai, ludai, ládájái</i>	pedes, anseres, cistae eius
G. <i>az ő lábaié, ludaié, ládájáié</i>	pedum, anserum, cistarum eius stb.

Továbbá az *Ővék*, eorum-mal (itt az *e* *ok*-ra változik)

*Singulariter:*N. az ő Lábok, *pes eorum.*G. az ő láboké, *pedis eorum, &c.*Az ő Ládájok, *cista eorum, &c.*

Paradigmata Secundæ

Declinationis.

*Primò, ab Enyém, meus.**Singulariter:*N. az én Késem, *Culter meus.*G. az én késémé, *Cultri mei, &c.**Pluraliter: (Enyim, mei.)*N. az én késeim, *cultri mei.*G. az én késeimé, *cultrorum meorum, &c.**Secundò, à Tied, tuus.**Singulariter:*N. az te késed, *culter tuus.*G. az te késédé, *cultri tui, &c.**Pluraliter: Tieid, tui.*N. az te késeid, *cultri tui.*G. az te késeidé, *cultrorum tuorum, &c.**Tertiò, a' Mienk, Noster. Hic e. mutatur**in ű, ut: Singulariter.*N. a' mi késünk, *culter noster.*G. a' mi késünké, *cultri nostri, &c.**Pluraliter a' Mieink, Nostri.*N. a' mi késünk, *cultri nostri.*

G. a.

A TOLDOTT SZAVAK RAGOZÁSÁRÓL

Egyes számban

N. *az ő Lábok*

pes eorum

G. *az ő láboké*

pedis eorum stb.

Az ő Ládájok, cista eorum stb.

A második névragozás ragozási sorai

Először az *Enyém*, meus-ból

Egyes számban

N. *Az én Kéjém*

culter meus

G. *az én kéjémé*

cultri mei stb.

Többes számban (*Enyim*, mei)

N. *Az én kéjeim*

cultri mei

G. *Az én kéjeimé*

cultrorum meorum stb.

Másodszor a *Tied*, tuus-ból

Egyes számban

N. *Az te kéjed*

culter tuus

G. *az te kéjedé*

cultri tui stb.

Többes számban: *Tieid*, tui

N. *Az én kéjeid*

cultri tui

G. *Az én kéjeidé*

cultrorum tuorum stb.

Harmadszor: *a' Mienk*⁸, noster, ahol az *e ű*-re változik, mint

Egyes számban

N. *A' mi késűnk*

culter noster

G. *a' mi késűnké*

cultri nostri.

Többes számban *a' Mieink*, nostri

N. *A' mi kéjeink*

cultri nostri

G. a' mi késeinké, *cultrorum nostrorum, &c.*

Quartò, a' Tietek, Vester.

Singulariter:

N. Az ti Késetek, *culter vester.*

G. az ti Késeteké, *cultri vestri, &c.*

Pluraliter a' Tieitek, Vestri.

N. az ti Késeitek, *cultri vestri.*

G. az ti Késeiteké, *cultrorum vestrorum, &c.*

Observe: [1.] *Desinentia in ū. m. d. nk. sine e, ut: Gyűrűm, gyűrűd, gyűrűnk, Anulus meus, tuus, noster.*

[2.] *In Suffixis potest omitti praefixum: Az én, az te, a' mi, a' ti, hoc modo: Késem, késed, késeim, késeid, &c.*

[3.] *Nomina unam rem, uni competentem, denotantia, usurpant tantum singularem Numerum a' mienk, noster, ut: életünk, testünk, lelkünk, feleségünk. Vita nostra, corpus nostrum, anima nostra, uxor nostra.*

CAPUT IV. DE DECLINATIONE PRONOMINUM.

I. *Pronomina ratione Declinationis, alia sunt Regularia, alia Irregularia.*

II, Re-

II. Regularia sunt, qua juxta praescriptas Declinationes Nominum per casus regulariter flexuntur.

III. Suntque haec: Amaz, vel az, ille, Azon, idem, ez, hic, iste, Ezen, hic idem, maga, ipse, ki vel kicsoda, quis, melly vel mellyik, quod, Enyem, tied, meus, tuus, mienk, tietek, noster, vester, mifelénk, nostras, tifelétek, vestras, Ó maga vel ónnón maga, suus.

Observe: (1.) Desinentia in z. mutant z. in n. Dativo Singulari Euphonia causa, ut: Ennek, amannak, pro eznek, amaznak.

(2.) Relativum ki (qui) cum refertur ad personam hominis, Dei & Angelorum, dicitur usitate ki; cum vero ad rem aliam refertur, usurpatur melly, quod, ut: Az ember, a' ki &c.

IV. Irregularia Pronomina sunt, quae non flexuntur juxta Nominum Declinationes, vel etiam casibus deficiunt, ut sunt: En, ego, Te, tu, Ó, is.

V. In Regularibus observentur vocales prima & secunda Declinationis.

Nota: Ki cum compositis est secunda Declinationis.

Paradigmata Irregularium.

Primum En, Ego.

Sin-

II. A szabályosak a fentebb leírt névragozásokat követik, esetek szerint szabályosan.

III. Ezek a következők: *Amaz* vagy *az*, ille; *Azon*, idem; *ez*, hic, iste; *Ezen*, hic idem; *maga*, ipse; *ki* vagy *kicsoda*, quis; *melly* vagy *mellyik*, quod; *Enyem*, *tied*, meus, tuus; *mienk*, *tietek*, noster, vester; *mifélénk*, nostras, *tifélétek*, vestras; *Ő maga* vagy *őnnön maga*, suus.¹⁰

Jegyezd meg: 1. A *z*-re végződők a jóhangzás kedvéért az egyes szám részes esetben a *z*-t *n*-re változtatják, mint *eznek*, *amaznak* helyett *Ennek*, *amannak*.

2. A *ki*, qui vonatkozó névmást, ha embernek, Istennek, angyaloknak a személyére vonatkozik, általában *ki*-nek mondjuk; ha viszont másféle dologra vonatkozik, a *melly*, quod névmást használjuk, mint *Az ember*, *a' ki* stb.

IV. A rendhagyó névmások nem követik a névszók ragozását vagy hiányosak az eseteik, ilyenek az *En*, ego; *Te*, tu; *Ő*, is.

V. A szabályosakban az első és a második névragozás magánhangzót kell tekintetbe venni.

Jegyezd meg: A *Ki* az összetételekben a második névragozáshoz tartozik.

A rendhagyók ragozási sora

Először *En*, ego

Singulariter :

N. Én,	<i>Ego.</i>
G. Ennyim,	<i>mei vel mi.</i>
D. Ennékem,	<i>mibi.</i>
Ac. Engemet,	<i>me.</i>
V. caret.	
Ab. Én tőlem,	<i>à me.</i>

Pluraliter :

N. Mi (<i>barbarè dicitur</i> mink) <i>nos.</i>
G. mienk, <i>nostrum vel nostri.</i>
D. minékünk, <i>vel</i> nékünk, <i>nobis.</i>
Ac. minket, <i>nos.</i>
V. <i>caret.</i>
Ab. mitőlünk, <i>vel</i> tőlünk, <i>à nobis.</i>

*Secundum Te, Tu.**Singulariter :*

N. Te,	Tu.
G. tied,	tui vel tui.
D. tenéked <i>vel</i> néked,	tibi.
Ac. tégedet <i>vel</i> téged,	te.
V. ó te,	ó tu.
Ab. én tőlem,	à me.

Pluraliter :

N. Ti, (<i>barbarè</i> tik,) <i>vos.</i>
G. tiétek, <i>vestrum vel vestri.</i>
D. tinéktek, <i>vel</i> néktek, <i>vobis.</i>
Ac. Titeket, (<i>barbarè</i> tikteket) <i>vos.</i>

V. ó ti

IV. FEJEZET

Egyes számban

N. <i>Én</i>	ego
G. <i>Ennyim</i>	mei vagy mis
D. <i>Ennékem</i>	mihi
Ac. <i>Engemet</i>	me
V. nincs	
Ab. <i>Én túlem</i>	a me

Többes számban

N. <i>Mi</i> (parasztosan <i>mink</i> -nek mondják)	nos
G. <i>mienk</i>	nostrum vagy nostri
D. <i>minékünk</i> vagy <i>nékünk</i>	nobis
Ac. <i>minket</i>	nos
V. nincs	
Ab. <i>mitülünk</i> vagy <i>tülünk</i>	a nobis

Másodszor *Te*, tu

Egyes számban

N. <i>Te</i>	tu
G. <i>tied</i>	tui vagy tis
D. <i>tenéked</i> vagy <i>néked</i>	tibi
Ac. <i>tégedet</i> vagy <i>téged</i>	te
V. <i>ô te</i>	o, tu
Ab. <i>én túlem</i> ¹¹	a me

Többes számban

N. <i>ti</i> (parasztosan <i>tik</i>)	vos
G. <i>tiétek</i>	vestrum vagy vestri
D. <i>tinéktek</i> vagy <i>néktek</i>	vobis
Ac. <i>Titeket</i> (parasztosan <i>tikteket</i>)	vos

V. ó ti, ó vos.
 Ab. ti túletek, *vel* túletek, à vobis.

Tertium Ó, is.

Singulariter:

Pluraliter:

N. Ó, is.	N. Ók, li.
G. óvé, ejus.	G. óvék, eorum. (iis.)
D. ó néki (néki) ei.	D. ó nekiek, nekiek,
Ac. ótet, eum.	Ac. óket, eos. (iis.)
Ab. ó túle (túle) ab eo.	Ab. ó túlek, túlek, ab

CAPUT V. DE CONJUGATIONE VERBORUM.

I. *Verbum cognoscitur ex prapósito Pronomine*
 En, ego, ut: En olvasok, ego lego.

II. *Estque vel Activum, vel Passivum.*

III. *Activum est quintuplex: Indirectum
 & Directum, Primum & Secundum, atque
 Potentiale.*

IV. *Indirectum est, cujus actio non dirigitur
 in rem vel personam Pronomine Demonstrativo aut
 Possessivo aliquo circumscriptam.*

V. *Directum est, cujus actio dirigitur in rem,
 vel personam Pronomine Demonstrativo: hic, is,
 ille, ipse; aut Possessivo: meus, tuus, noster,
 vester,*

B

A NÉVMÁSOK RAGOZÁSÁRÓL

V. <i>ô ti</i>	o, vos
Ab. <i>ti tûletek</i> vagy <i>tûletek</i>	a vobis
Harmadszor <i>Ō</i> , is	
N. <i>Ō</i> , is	N. <i>Ōk</i> , ii
G. <i>ōvé</i> , eius	G. <i>ōvék</i> , eorum
D. <i>ō néki (néki)</i> , ei	D. <i>ō nekiek, nekiek</i> , iis
Ac. <i>ōtet</i> eum	Ac. <i>ōket</i> , eos
Ab. <i>ō tûle (tûle)</i> , ab eo	Ab. <i>ō tûlek, tûlek</i> ab iis

V. FEJEZET

AZ IGÉK RAGOZÁSÁRÓL

I. Az ige az elébe tett *En*, ego névmásról ismerszik meg, mint *Én olvafok*, ego lego.

II. Lehet cselekvő és szenvedő.

III. A cselekvő négyféle: határozatlan és határozott, első és második és ható ige.¹²

IV. A határozatlan ragozás cselekvése nem irányul valamilyen mutató vagy birtokos névmással körülírt személyre vagy dologra.¹³

V. A határozott ragozás cselekvése *hic, is, ille, ipse* mutató névmással vagy *meus, tuus, noster, vester*

vester, *circumscriptam*, ut: *Lego hunc librum*, olvasom ezt a' Könyvet, &c. *Terminatio huius venit ex suffixis.*

VI. *Activum Secundum est illud, quod Latini circumscribunt per verbum facio vel curo*, ut: *Csináltatok valamit, curo aliquid confici.* Meg-csináltatom az te Könyvedet, *curabo confici librum tuum.* *Nota ejus est syllaba tat, tet,* *qua ponitur antè ok, & ek per omnes personas.*

VII. *Potentiale est, quod Latini efferunt per verbum possum.* *Nota ejus est syllaba hat, het,* *qua ponitur antè terminationem cujusvis persona,* ut: *Tanulhatok, possum discere.* Meg-tanulhatom a' leczket, *possum percipere lectionē, &c.*

VIII. *Passivum Verbum est, quod construitur cum Ablativo addita Praepositione.* *Nota ejus tattat, tettet.* *Illa in Secunda, haec in Prima Conjugatione ante terminationem cujusvis persona ponitur, ut: Szerettettetem, Amor.* Olvasattatom, *Legor.*

IX. *Conjugationes quoque possunt constitui duae.*

Prima sit, (ordine alphabetico) cujus prima persona Singularis Indicativi praesentis desinit in ek, vel em, ut: Szeretek.

Secunda, cujus prima persona desinit in ok vel om, ut: Olvasok.

Para-

birtokos névmással körülírt személyre vagy dologra irányul, mint *Lego hunc librum, olvaſom ezt a' Kőnyvet* stb. Ennek a végződésnek a ragja a toldalékokból [birtokos személyjelekből] ered.¹⁴

VI. A második cselekvő¹⁵ az, amit a latinok a *facio* vagy *curo* igével írnak körül, mint *Csináltatok valamit, curo aliquid confici; Meg-csináltatom az te Kőnyvedet, curabo confici librum tuum.*¹⁶ Ennek a jele minden személyben a *tat, tet*, amely [az első személyben] az *ok, ek* elé kerül.

VII. A ható ige az, amit a latinok a *possum* igével fejeznek ki. Ennek a jele a *hat, het* szótag, amely bármely személy végződése elé kerülhet, mint *Tanulhatok, possum discere; Meg-tanulhatom a' leczket, possum percipere lectionem* stb.

VIII. A szenvedő ige az, amit [a latiban] előljárós ablativusszal szerkesztünk.¹⁷ Ennek a jele a *tattat, tettet*. Előbbi a második, utóbbi az első igeragozásban bármelyik személy végződése elé kerülhet, mint *Szerettettetem, amor; Olvaſtattatom, legor.*

IX. Igeragozásból is kétfélét lehet elkülöníteni:

Az első az (abc-rendben) az, amelyiknek a kijelentő mód jelen idejű egyes szám első személye *ek*-re vagy *em*-re végződik, mint *Szeretek*.

A második az, amelyiknek a kijelentő mód jelen idejű egyes szám első személye *ok*-ra vagy *om*-ra végződik, mint *Olvaſok*.

Paradigma Verbi Indirecti Pri-
mæ Conjugationis.

Indicativi Prasens Amō.

Sing. Szeretek, szeretsz, szeret.

Plur. Szeretünk, szerettek, szeretnek.

Præteritum Imperfectum Amabam.

S. Szereték, szeretél, szerete.

P. Szereténk, szeretétek, szereténék.

Præteritum perfectum Amavi.

S. Szerettem, szerettél, szeretett.

P. Szerettünk, szerettetek, szerettenek.

Imperativi Prasens Ama.

S. caret szerefs szereffen.

P. Szeretünk, szeretetek, szeretnenek.

Coniunctivi Prasens Amem.

S. Szereslek, szeres, szeressen. *sicut Imperat.*

Præteritum Imperfectum Amarem.

S. Szeretnék, szeretnél, szeretne.

P. Szeretnék, szeretnétek, szeretnének.

Futurum Amavero.

S. Szeretendek, szeretendesz, szeretend.

Cætera sicut Prasens Indicativi.

Infinitivus & Supinum Prius, Amare, amatum.

Szeretnyi.

Gerundia. Amandi, do, dum. Szeretvén &
Szeretve.

B 2

Para-

Az első ragozású ige határozatlan ragozási sora

Kijelentő mód, jelen idő, <i>amo</i>			
Egyes szám	<i>Szeretek</i>	<i>fzeretfz</i>	<i>fzeret</i>
Többes szám	<i>Szeretünk</i>	<i>fzerettek</i>	<i>fzeretnek</i>
Folyamatos múlt, <i>amabam</i>			
E. sz.	<i>Szereték</i>	<i>fzeretél</i>	<i>fzerete</i>
T. sz.	<i>Szereténk</i>	<i>fzeretétek</i>	<i>fzeretének</i>
Befejezett múlt, <i>amavi</i>			
E. sz.	<i>Szerettem</i>	<i>fzerettél</i>	<i>fzeretett</i>
T. sz.	<i>Szerettünk</i>	<i>fzerettetek</i>	<i>fzerettenek</i>
Parancsoló mód, jelen idő, <i>ama</i>			
E. sz.	nincs	<i>fzerefs</i>	<i>fzereffen</i>
T. sz.	<i>Szerefsünk</i>	<i>fzereffetek</i>	<i>fzereffenek</i>
Kötőmód, jelen idő, <i>amem</i>			
E. sz.	<i>Szereffek, fzerefs, fzereffen</i> , mint a parancsoló mód-ban		
Folyamatos múlt, <i>amarem</i>			
E. sz.	<i>Szeretnék</i>	<i>fzeretnél</i>	<i>fzeretne</i>
T. sz.	<i>Szeretnék</i>	<i>fzeretnétek</i>	<i>fzeretnének</i>
Jövő idő, <i>amavero</i>			
E. sz.	<i>Szeretendek</i>	<i>fzeretendfz</i>	<i>fzeretend</i>
A többi végződés olyan, mint a kijelentő mód jelen időben			
Főnévi igenév és első supinum, <i>amare amatum, Szeretnyi</i>			
Gerundiumok, <i>amandi, do, dum, Szeretvén és Szeretve</i> ¹⁸			

Paradigma Verbi Directi.

Indicativi Praesens Amo hunc &c.

- S.* Szeretem, fzereted, fzereti.
P. Szerettyük, fzeretitek, fzeretik.

Präteritum Imperfectum.

- S.* Szeretém, fzeretéd, fzereté.
P. Szereténk, fzeretétek, fzereték.

Präteritum Perfectum.

- S.* Szerettem, fzeretted, fzerette.
P. Szerettük, fzerettétek, fzerették.

Imperativi Praesens.

- S.* caret. fzeressed, fzeresse.
P. Szeressük, fzeressétek, fzeressék.

Conjunctivi Praesens.

- S.* Szeressem, fzeressed, fzeresse. *Sicut Imperat.*

Präteritum Imperfectum.

- S.* Szeretném, fzeretnéd, fzeretné.
P. Szeretnénk, fzeretnétek, fzeretnék.

Futurum.

- S.* Szeretendem, fzeretended, fzeretendi.
P. Szeretendjük, fzeretenditek, fzeretendik.

*Infinitivus cum verbo: Oportet, debeo, opus
 est, fzükfeges, kell:*

- S.* Szeretnem, fzeretned, fzeretnyie.
P. Szeretnünk, fzeretnetek, fzeretnyiek.

Para-

Határozott ragozás

	Kijelentő mód, jelen idő, <i>amo hunc</i> stb.		
Egyes szám	<i>Szeretem</i>	<i>fzereted</i>	<i>fzereti</i>
Többes szám	<i>Szerettyűk</i>	<i>fzeretitek</i>	<i>fzeretik</i>
	Folyamatos múlt, <i>amabam</i>		
E. sz.	<i>Szeretém</i>	<i>fzeretéd</i>	<i>fzereté</i>
T. sz.	<i>Szereténk</i>	<i>fzeretétek</i>	<i>fzereték</i>
	Befejezett múlt, <i>amavi</i>		
E. sz.	<i>Szerettem</i>	<i>fzeretted</i>	<i>fzeretette</i>
T. sz.	<i>Szerettűk</i>	<i>fzerettétek</i>	<i>fzerették</i>
	Parancsoló mód, jelen idő, <i>ama</i>		
E. sz.	nincs	<i>fzereffed</i>	<i>fzereffe</i>
T. sz.	<i>Szerefsűk</i>	<i>fzereffetek</i>	<i>fzerefsék</i>
	Kötőmód, jelen idő		
E. sz.	<i>Szereffem, fzeressed, fzereffe</i> , mint a parancsoló módban		
	Folyamatos múlt		
E. sz.	<i>Szeretném</i>	<i>fzeretnéd</i>	<i>fzeretné</i>
T. sz.	<i>Szeretnénk</i>	<i>fzeretnétek</i>	<i>fzeretnék</i>
	Jövő idő		
E. sz.	<i>Szeretendem</i>	<i>fzeretended</i>	<i>fzeretendi</i>
T. sz.	<i>Szeretendjük</i>	<i>fzeretenditek</i>	<i>fzeretendik</i>
	Főnévi igenév az <i>oportet</i> , <i>debeo</i> , <i>opus est</i> , <i>fzűkfeges</i> , <i>kell</i> igével		
E. sz.	<i>Szeretnem</i>	<i>fzeretned</i>	<i>fzeretenyie</i>
T. sz.	<i>Szeretenünk</i>	<i>fzeretnetek</i>	<i>fzeretenyiek</i>

Paradigma Verbi Indirecti Secundæ Conjugationis.

Indicativi Præsens Lego.

- S.* Olvasok, olvasz, olvas.
P. Olvasunk, olvasatok, olvasnak.

Præteritum Imperfectum Legebam.

- S.* Olvasék, olvasál, olvasa.
P. Olvasánk, olvasátok, olvasának.

Præteritum Perfectum Legi.

- S.* Olvastam, olvastál, olvasott.
P. Olvastunk, olvastatok, olvastanak.

Imperativus Lege.

- S. caret.* olvas, olvasson.
P. Olvassunk, olvassatok, olvassanak.

Conjunctivi Præsens Legam.

- S.* Olvassák, olvas, *uti Imperativus.*

Præteritum Imperfectum Legerem.

- S.* Olvasnék, olvasnál, olvasna.
P. Olvasnánk, olvasnátok, olvasnának.

Futurum Legero.

- S.* Olvasandok, olvasandasz, olvasand.
P. Olvasanduk, olvasandotok, olvasádanak.

Infinitivus & Supinum Olvasni.

Gerundia

Olvasván, olvasva.

A második ragozású ige határozatlan ragozási sora

Kijelentő mód, jelen idő, <i>lego</i>			
Egyes szám	<i>Olvafo</i>	<i>olvaŋŋ</i>	<i>olvas</i>
Többes szám	<i>Olvaŋk</i>	<i>olvaŋtok</i>	<i>olvaŋnak</i>
Folyamatos múlt, <i>legebam</i>			
E. sz.	<i>Olvaŋek</i>	<i>olvasál</i>	<i>olvaŋa</i>
T. sz.	<i>Olvaŋánk</i>	<i>olvaŋátok</i>	<i>olvaŋának</i>
Befejezett múlt, <i>legi</i>			
E. sz.	<i>Olvaŋtam</i>	<i>olvaŋtál</i>	<i>olvaŋott</i>
T. sz.	<i>Olvaŋtunk</i>	<i>olvaŋtatok</i>	<i>olvaŋtanak</i>
Parancsoló mód, jelen idő, <i>lege</i>			
E. sz.	nincs	<i>olvaŋs</i>	<i>olvaŋŋon</i>
T. sz.	<i>Olvaŋŋunk</i>	<i>olvaŋŋatok</i>	<i>olvaŋŋanak</i>
Kötőmód, jelen idő, <i>legam</i>			
E. sz.	<i>Olvaŋŋak, olvaŋs</i> , mint a parancsoló módban		
Folyamatos múlt, <i>legerem</i>			
E. sz.	<i>Olvaŋnék</i>	<i>olvaŋnál</i>	<i>olvaŋna</i>
T. sz.	<i>Olvaŋnánk</i>	<i>olvaŋnátok</i>	<i>olvaŋnának</i>
Jövő idő, <i>legero</i>			
E. sz.	<i>Olvaŋandok</i>	<i>olvaŋandaŋŋ</i>	<i>olvaŋand</i>
T. sz.	<i>Olvaŋanduk</i>	<i>olvaŋandotok</i>	<i>olvaŋādanak</i>
Főnévi igenév és supinum, <i>Olvaŋnyi</i>			
Gerundiumok			
<i>Olvaŋván, olvaŋva</i>			

Paradigma Verbi Directi.

Indicativi Praesens.

- S.* Olvasom, olvasod, olvasa.
P. Olvassuk, olvasátok, olvasák.

Prateritum Imperfectum.

- S.* Olvasám, olvasád, olvasá.
P. Olvasánk, olvasátok, olvasák.

Prateritum perfectum.

- S.* Olvastam, olvastad, olvastá.
P. Olvastuk, olvastátok, olvasták.

Imperativus.

- S. caret* olvassad, olvassa.
P. Olvassuk olvasátok, olvasák.

Conjunctivi Praesens.

- S.* Olvasam, olvassal, uti Imperativus.

Prateritum Imperfectum.

- S.* Olvasnám, olvasnád, olvasná.
P. Olvasnánk, olvasnátok, olvasnák.

Futurum.

- S.* Olvasandom, olvasandod, olvasandja.
P. Olvasandjuk, olvasandjátok, olvasandják.

Infinitivus.

- S.* Olvasnom, olvasnod, olvasnyia.
P. Olvasnunk, olvasnotok, olvasnyiok,
 kell.

Obser-

Határozott ragozás

Kijelentő mód, jelen idő.			
Egyes szám	<i>Olvasom</i>	<i>olvafod</i>	<i>olvafa</i>
Többes szám	<i>Olvaſſuk</i>	<i>olvafsátok</i>	<i>olvafsák</i>
Folyamatos múlt			
E. sz.	<i>Olvasám</i>	<i>olvafád</i>	<i>olvasá</i>
T. sz.	<i>olvafánk</i>	<i>olvafátok</i>	<i>olvafák</i>
Befejezett múlt			
E. sz.	<i>Olvaſtam</i>	<i>olvaſtad</i>	<i>olvaſta</i>
T. sz.	<i>Olvaſtuk</i>	<i>olvaſtátok</i>	<i>olvaſták</i>
Parancsoló mód			
E. sz.	nincs	<i>olvaſſad</i>	<i>olvaſſa</i>
T. sz.	<i>Olvaſſuk</i>	<i>olvaſsátok</i>	<i>olvaſsák</i>
Kötőmód, jelen idő			
E. sz.	<i>Olvaſſam, olvaſſal, mint a parancsoló módban</i>		
Folyamatos múlt			
E. sz.	<i>Olvaſnám</i>	<i>olvaſnád</i>	<i>olvaſná</i>
T. sz.	<i>Olvaſnánk</i>	<i>olvaſnátok</i>	<i>olvaſnák</i>
Jövő idő			
E. sz.	<i>Olvaſandom</i>	<i>olvaſandod</i>	<i>olvaſandja</i>
T. sz.	<i>Olvaſandjuk</i>	<i>olvaſandjátok</i>	<i>olvaſandják</i>
Főnévi igenév			
E. sz.	<i>Olvaſnom</i>	<i>olvaſnod</i>	<i>olvaſnyia</i>
T. sz.	<i>Olvaſnunk</i>	<i>olvaſnotok</i>	<i>olvaſnyiok kell</i>

Observationes quædam de utraq; Conjugatione.

I. *Verba desinentia in òk, reducuntur ad Primam Conjugationem: Ò. enim & e. breve seu obscurum idem valent in pronuntiatione, ut: Gyönyörködök vel —dek,*

II. *Quæ Verba ante ek & ok. habent p. s. fz. t. v. & z. possuntq; construi cum Pronomine Demonstrativo Tu, in Accusativo, illa in prima singulari Præsentis assumunt l. ante ek & ok, sed o. mutatur in a. ut: megeszlek tégedet, devorabo te. Szoplak tégedet, &c.*

III. *Quæ fz. habent ante ek & ok, usitatus desinunt directè in em & om, ut: Eszem, iszom, pro eszek, iszok, Edo, bibo, quamvis sint verba Indirecta quoad sensum.*

IV. *Eadem hæc Verba, cum illis, quæ desinunt in dek, & dok, in secunda singulari præsentis Indicativi Indirectè desinunt in el, & ol, quoq; ut: Eszel, iszol, edis, bibis: gyönyörkedel (& gyönyörkedsz) Tobzodol. Perpetuò desinunt in l. quæ habent ante ek & ok, fz, & z. ut: Eszel, iszol, aluszol, fázol, friges. Ita & Passiva omnia, ut: Szerettetel, olvastatol. Amaris, Legeris,*

V. *Tertia Singularis Indicativi Indirectè des-*

B 4

nis

Néhány megjegyzés a két ragozásról

- I. Az *ők*-re végződő az első ragozáshoz tartoznak, mivel az *ő* és a rövid avagy zárt *e* a kiejtésben egyenértékű,¹⁹ mint *Gyönyörködők* vagy *-dek*.
- II. Azok az igék, amelyekben az *ek* és *ok* előtt *p*, *s*, *fz*, *t*, *v* vagy *z* áll, és a *te* névmás tárgyesetével alkothatnak szerkezetet, az egyes szám első személyben *l*-t vesznek fel az *ek*, *ok* végződés elé, de az *o* *a*-ra változik, mint *megefzlek tégedet*, *devorabo te*; *Szoplak tégedet* stb.²⁰
- III. Azok az igék, amelyekben az *ek* és *ok* előtt *fz* áll, inkább a határozott módú *em*-re és *om*-ra végződnek, mint *efzek*, *ifzok* helyett *Efzem*, *ifzom*, *edo*, *bibo*, pedig jelentésüket tekintve határozatlanok.
- IV. Ugyanezek az igék, továbbá a *dek*-re és *dok*-ra végződők kijelentő mód jelen időben egyes szám második személyben, határozatlan ragozásban *el*, *ol* végződést is kapnak, mint *Efzel*, *ifzol*, *edis*, *bibis*; *gyönyörkedel* (és *gyönyörkedfz*), *Tobzodol*. Mindig *l*-re végződnek azok, amelyekben az *ek* és *ok* előtt *fz* és *z* áll, mint *Efzel*, *ifzol*, *alufzol*, *fázol*, *friges*. Ugyanígy az összes szenvedő, mint *Szerettetel*, *olvaftatol*, *amaris*, *legeris*.²¹
- V. A határozatlan ragozás kijelentő mód egyes szám harmadik személy arra a

nit in eam consonantem, qua est ante ek, ok. Quae verò habent d. g. k. sz. & z. ante ek, ok. ea desinunt in ik, quoq; ut: Gyönyörked, & gyönyörkedik. Sed eszik, iszik, jádzik tantum sic formantur.

VI. Verba, quae ante em & om habent sz. in prima singulari Prateriti Imperfecti sz. mutant in v. ut: Eszem, evék; iszom, ivék; Evém, ivám Directè. In Praterito autem Perfecto Indicativi, mutant sz. in t. ut: Eszem, iszom, ettem, ittam.

VII. Dantur etiam Praterita Circumscriptiva, uti (1.) Prateritum Imperfect. Indicativi, quod addit vala, ad Praesens, ut: Szeretek & szertetem vala. (2.) Plusquamperfectum, hoc addit vala ad Prateritum perfectum, ut: Olvastam vala. (3.) Conjunctivi praterit. perfectum, hoc addit ad Prateritum perfectum Indicativi légyen. (4.) Plusquamperfectum verò, addit volna, ut: Szerettem légyen, Amaverim, szertettem volna, Amavissém, &c.

VIII. Futuro Indicativi carent Hungari, loco ejus usuntur Praesenti Indicativi additâ particulâ meg ad Directum verbum, ut: Meg-szeretem, meg-olvasom, Amabo, legam. Vel circumscribunt per Infinitivum ejusdem verbi addito verbo fogok per omnes personas Directè & Indirectè, ut: sze-

mássalhangzóra végződik, amely az *ek*, *ok* előtt áll. Amelyekben az *ek*, *ok* előtt *d*, *g*, *k*, *fz* vagy *z* áll, *ik*-re is végződhetnek, mint *Gyönyörked* és *Gyönyörkedik*. Ellenben az *efzik*, *ifzik*, *jádzik* csak az utóbbi alakban fordul elő.

- VI. Azok az igék, amelyekben a folyamatos múlt első személyében az *em* és *om* előtt *fz* áll, az *fz*-t *v*-re változtatják, mint *Efzem*, *evék*; *ifzom*, *ivék*; határozott ragozásban *Evém*, *ivám*. Kijelentő mód befejezett múltban pedig az *fz*-t *t*-re változtatják, mint *Efzem*, *ifzom*, *ettem*, *ittam*.
- VII. Vannak körülírt múlt idők is, mint 1. a kijelentő mód folyamatos múlt ideje, amely a jelen időhöz a *vala* szót teszi hozzá, mint *Szeretek* és *fzeretem* *vala*; 2. régmúltja, amely a *vala* szót a befejezett múltéhoz teszi hozzá, mint *Olvaftam* *vala*; 3. a kötőmód befejezett múlt ideje, amely a *légyen* szót teszi hozzá a kijelentő mód befejezett múlt idejéhez; 4. régmúltja, amely pedig a *volna* szót, mint *Szerettem* *légyen*, *amaverim*; *fzerettem* *vólna*, *amavisszem* stb.
- VIII. A magyarban nincs kijelentő módú jövő idő, helyette a kijelentő mód jelen idejét használják a *meg* szócskát téve a határozott ígéhez, mint *Meg-fzeretem*, *meg-olvaftom*, *amabo*, *legam*. Vagy körülírják, a főnévi igenévhez a *fogok* igét téve, a határozatlan és a határozott ragozás minden személyében, mint

fzeretnyi fogok, fzeretnyi fogsz, fzeretnyi fog. *Amabo, bis, bit.* Szeretnyi fogom, fogod, fogja, &c.

IX. *Imperativi Secunda Singularis varias habet terminationes quoad verbum Indirectum.*

(1.) *In j. desinunt, qua habent in themate ante ek & ok, b. g. j. k. l. m. p. r & v. ut:* Dobok, dobj: Hőgeek, hőregj: Bujok, buj: Lakok, lakj: Felkelek, felkelly: Nyomok, nyomj: Lopok, lopj: Verek, verj: Rivok, rivj *vel rij* (*Elegantiùs omittitur v.*) &c.

Obſerva: *In gek & gok desinentia ubi ante g. habetur r. assumunt e. & o. ante g. post r. ut:* Tekergek, tekeregj: Forgok, forogj, &c.

(2.) *In gy. desinunt illa verba, qua habent ante ek, ok. d. gy. sz. (hac etiam in él & ál desinunt, dissyllaba verò tantum in l:) ut:* Kérdek, kérdgy: Hordok, hordgy: Hagyok, hagy (*excipe Megyek facit menny*) Haraguszom, haragudgy & haragudgyál: Eszem, egyél: Izzom, igyál.

(3.) *In nny. desinunt, qua habent ante ek, ok n. & ny. ut:* Hányok, hánny: Bánok véle, bánny véle.

(4.) *In ls. desinunt, qua habent ante ek, ok s. & t, ut:* Keresek, keress: olvasok, olvas: tartok, tartis.

B 5

(5.) *In*

fzeretnyi fogok, fzeretnyi fogfz, fzeretnyi fog, Amabo, bis, bit, Szeretnyi fogom, fogod, fogja stb.

IX. A parancsoló mód egyes szám második személyének különböző végződésesei vannak a határozatlan ragozást illetően.

1. *j*-re végződnek, amelynek a tövében²² az *ek* és *ok* előtt *b*, *g*, *j*, *k*, *l*, *m*, *p*, *r* és *v* áll, mint *Dobok, dobj*; *Hörgek, hõregj*; *Bujok, buj*; *Lakok, lakj*; *Felkelek, felkelj*; *Nyomok, nyomj*; *Lopok, lopj*; *Verek, verj*; *Rivok, rivj* vagy *rij* (választékosabb, ha elmarad a *j*) stb.

Megjegyzés: A *gek* és *gok* végűek, ha a *g* előtt *r* áll, egy *e*-t vagy *o*-t vesznek fel az *r* után, a *g* elé, mint *Tekergek, tekerregj*; *Forgok, forogj* stb.

2. *gy*-re végződnek azok az igék, amelyekben az *ek*, *ok* előtt *d*, *gy*, *fz* áll (ezek *él* és *ál* végűek is lehetnek, a két szótagosok pedig csak *l* végűek), mint *kérdek, kérdgy*; *Hordok, hordgy*; *Hagyok, hagy* (kivétel: a *Megyek*-ből *menny*); *Haragufzom, haragudgy* és *haragudgyál*; *Efzem, egyél*; *iszom, igyál*.

3. *nny*-re végződnek azok az igék, amelyekben az *ek*, *ok* előtt *n* és *ny* áll, mint *Hányok, hánny*; *Bánok véle, bánny véle*.

4. *fs*-re végződnek azok az igék, amelyekben az *ek*, *ok* előtt *s* és *t* áll, mint *Kerefek, kerefs*; *olvafok, olvafs*; *tartok, tartfs*.

(5.) In zz. desinunt, qua habent ante ek, & ok, z. ut: Evezek, evezz: hozok, hozz. sed qua usitatis desinunt Directè in em, om, illa formant per él, ál, ut: Bizom, confido, bizzál, confide.

Nota: Hinc formatur à secunda scilicet persona Coniunctivi Prasens assumptà illius terminatione, ut: Szerels, szerelek & szerelem, &c.

X. Participium Prasens in Prima Coniugatione desinit in ó, in Secunda verò in ó, sed illud potius est Nomen, quàm Verbum.

Paradigma Passivæ Vocis

I. Coniugationis.

Indicativi Prasens Amor.

Sing: Szerettettetem, szerettettetel, —tetik.

Plur: Szerettettetünk, szerettettetek, tetnek.

Præteritum Imperfectum.

S. Szerettetteté, szerettettél, szerettettete.

P. Szerettetteték, szerettettetek, tetének.

Præteritum Perfectum.

S. Szerettettettem, tél, tett.

P. Szerettettettünk, tetek, tenek.

Imperativus.

S. caret. Szerettettetésél, en.

P. Szerettettetésünk, etek, enek.

Con-

5. *zz*-re végződnek azok az igék, amelyekben az *ek*, *ok* előtt *z* áll, mint *Evezek*, *evezz*; *hozok*, *hozz*. De azok, amelyek határozott ragozásban²³ *em*, *om* végűek, *ál* és *ál* végződéssel képzik, mint *Bizom*, *confido*; *bizzál*, *confide*.

Megjegyzés: Innen, tudnillik a jelen idejű kötőmód második személyéből, ennek végződését felvéve képezzük [a parancsoló módot], mint *Szerefs*, *fzereffek* és *fzereffem* stb.

- X. A jelen idejű melléknévi igenév az első igeragozásban *ő*-re végződik, a másodikban pedig *o*-ra, de ez inkább névszó, mint ige.

Az első ragozású ige szenvedő ragozása

Kijelentő mód, jelen idő, <i>amor</i> ²⁴		
Egyes szám	<i>fzerettettétel</i>	– <i>tetik</i>
<i>Szerettettetem</i>		
Többes szám	<i>fzerettettetek</i>	<i>tetnek</i>
<i>Szerettettetünk</i>		
Folyamatos múlt		
E. sz. <i>Szerettettéték</i>	<i>fzerettettétel</i>	<i>fzerettettete</i>
T. sz. <i>Szerettettetésük</i>	<i>fzerettettététek</i>	<i>tetésnek</i>
Befejezett múlt		
E. sz. <i>Szerettettettem</i>	<i>tél</i>	<i>tett</i>
T. sz. <i>Szerettettettünk</i>	<i>tetek</i>	<i>tenek</i>
Parancsoló mód		
E. sz. nincs	<i>Szerettettettefsél</i>	<i>en</i>
T. sz.	<i>etek</i>	<i>enek</i>
<i>Szerettettettefsünk</i>		

Conjunctivi Praesens.

S. Szerettettetteflem, él, en. *Sicut Imperativus.*

Per Syncopen: Szerettetteflem.

Prateritum Imperfectum.

S. Szerettettetném, nél, ne.

P. Szerettettetnénk, nétek, nének.

Per Syncopen: Szerettetném.

Futurum.

S. Szerettettetendem, del, dend.

P. Szerettettetendünk, detek, denek.

Per Syncopen: Szerettétendem.

Infinitivus. Szerettettetni.

Futurum Passivum. Szerettettetendő.

Participium Prateritum. Szerettettett.

Obſerva: *Omnes personae possunt per Syncopen efferri, contrahendo unum tect, per Activum secundum Passivè, ut: Szerettettetem, Curo amari, vel ut amer.*

II. Conjugationis.

Indicativi Praesens Legor.

Sing: Olvastattattatom, tol, tatik.

Plur: Olvastattattatunk, tatok, tatnak.

Per Syncopen: Olvastattatom.

Pra:

AZ IGÉK RAGOZÁSÁRÓL

	Kötőmód, jelen idő	
E. sz.	<i>él</i>	<i>en</i>
<i>Szerettettetteffem</i>		

Úgy, mint a parancsoló mód. Összevonva: *Szerettetteffem*

	Folyamatos múlt	
E. sz. <i>Szerettettetném</i>	<i>nél</i>	<i>ne</i>
T. sz. <i>Szerettettetnének</i>	<i>nétek</i>	<i>nének</i>

Összevonva: *Szerettetném*

	Jövő idő	
E. sz.	<i>del</i>	<i>dend</i>
<i>Szerettettetendem</i>		
T. sz.	<i>detek</i>	<i>denek</i>
<i>Szerettettetendünk</i>		

Összevonva: *Szerettétendem*

Főnévi igenév, *Szerettettetnyi*

Szenvedő jövő idő, *Szerettettetendő*

Múlt idejű melléknévi igenév, *Szerettettetett*

Jegyezd meg: Minden személyt ki lehet fejezni szenvedő értelemben a második cselekvővel (műveltetővel) összevonás útján, egy *tett*-et elhagyva, mint *Szerettettetem*, *curo amari* [műveltető értelemben] vagy *ut amer* [szenvedő értelemben].

Második ragozás

[Az első ragozású ige szenvedő ragozása]

	Kijelentő mód, jelen idő, <i>legor</i>	
Egyes szám	<i>tol</i>	<i>tatik</i>
<i>Olvaftattattatom</i>		
Többes szám	<i>tatok</i>	<i>tatnak</i>
<i>Olvaftattattatunk</i>		

Összevonva, *Olvaftattatom*

Præteritum Imperfectum.

- S. Olvastattattaté, tál, ta.
 P. Olvastattattatánk, tátok, tának.

Præteritum Perfectum.

- S. Olvastattattattam, ttál, tott.
 P. Olvastattattattunk, tatok, tattanak.

Imperativus.

- S. *caret.* Olvastattattassál, taffon.
 P. Olvastattattassunk, latok, anak.

Conjunctivi Præsens.

- S. Olvastattattassam, &c. *sicut Imperativus.*

Præteritum Imperfectum.

- S. Olvastattattatnám, nál, na.
 P. Olvastattattatnánk, nátok, nának.

Futurum.

- S. Olvastattattandom, dol, dand.
 P. Olvastattattandunk, dotok, danak.

Infinitivus. Olvastattattatnyi.

Futurum Passivum. Olvastattattando.

Participium Præteritum. Olvastattáttot.

Hic per Syncopen omitti solet tatt.

DE CONJUGATIONE ANOMALORUM.

Anomala sunt, quæ aliter conjugantur, quam præscriptæ duæ Conjugationes. Sunt illa duæ: Vagyok, Sum, & Megyek, Eo.

Par

V. FEJEZET

	Folyamatos múlt	
E. sz. <i>Olvaftattattaté</i>	<i>tál</i>	<i>ta</i>
T. sz. <i>Olvaftattattatánk</i>	<i>tátok</i>	<i>tának</i>
	Befejezett múlt	
E. sz. <i>Olvaftattattattam</i>	<i>ttál</i>	<i>tott</i>
T. sz. <i>Olvaftattattattunk</i>	<i>tatok</i>	<i>tattanak</i>
	Parancsoló mód	
E. sz. nincs	<i>Olvaftattattafsál</i>	<i>taffon</i>
T. sz. <i>Olvaftattattaffunk</i>	<i>fatok</i>	<i>anak</i>
	Kötőmód, jelen idő	
E. sz. <i>Olvaftattattafsam</i> stb.	Úgy, mint a parancsoló mód.	
	Folyamatos múlt	
E. sz. <i>Olvaftattattatnám</i>	<i>nál</i>	<i>na</i>
T. sz. <i>Olvaftattattatnánk</i>	<i>nátok</i>	<i>nának</i>
	Jövő idő	
E. sz. <i>Olvaftattattandom</i>	<i>dol</i>	<i>dand</i>
T. sz. <i>Olvaftattattandunk</i>	<i>dotok</i>	<i>danak</i>
	Főnévi igenév, <i>Olvaftattattatnyi</i>	
	Szenvedő jövő idő, <i>Olvaftattattando</i>	
	Múlt idejű melléknévi igenév, <i>Olvaftattattot</i>	
	Itt összevonással el szokás hagyni a <i>tatt</i> -ot.	

A rendhagyó igék ragozásáról

Rendhagyók azok, amelyek másképp ragozódnak, mint a fentebb írt két igeragozás. Két ilyen van: a *Vagyok*, sum és a *Megyek*, eo.

Paradigma Megyek & Vagyok.

Indicat. Præsens. Eo, Sum.

S. Megyek,	mégy,	mégyen.
P. Megyünk,	mentek,	mennek.
S. Vagyok,	vagy,	vagyon.
P. Vagyunk,	vadtok,	vannak.

Præterit. Imperf. Ibam. Eram.

S. Menék,	menél,	mene.
P. Menénk,	menétek,	menének.
S. Valék,	valál,	vala.
P. Valánk,	valátok,	valának.

Præterit. Perf. Ivi, Fui.

S. Mentem,	mentél,	ment.
P. Mentünk,	mentetek,	mentenek.
S. Voltam,	voltál,	volt.
P. Voltunk,	voltatok,	voltanak.

Futurum. Ibo. Ero.

S. El-megyek,	el-mégy,	el-mégyen.
P. El-megyünk,	&c. <i>uti Præsens.</i>	
S. Léfzek,	léfz,	léfzen & lefz.
P. Léfzünk,	léfztek,	léfznek.

Nota: *Excepta secunda singulari sine accentu quoque est in usu.*

Imperativus. I. & ito. Sis.

S. <i>caret</i>	menny,	mennyen.
P. Mennyünk,	mennyetek,	mennyenek.
		S. <i>caret.</i>

A Megyek és a Vagyok ragozási sora

Kijelentő mód, jelen idő, *eo, sum*

E. sz. <i>Megyek</i>	<i>még</i>	<i>még</i>
T. sz. <i>Megyünk</i>	<i>mentek</i>	<i>mennek</i>
E. sz. <i>Vagyok</i>	<i>vagy</i>	<i>vagy</i>
T. sz. <i>Vagyunk</i>	<i>vadtok</i>	<i>vannak</i>

Folyamatos múlt, *ibam* [mentem], *eram* [voltam]

E. sz. <i>Menék</i>	<i>menél</i>	<i>menek</i>
T. sz. <i>Menéink</i>	<i>menétek</i>	<i>menének</i>
E. sz. <i>Valék</i>	<i>valál</i>	<i>vala</i>
T. sz. <i>Valánk</i>	<i>valátok</i>	<i>valának</i>

Befejezett múlt, *ivi*[mentem], *fui* [voltam]

E. sz. <i>Mentem</i>	<i>mentél</i>	<i>ment</i>
T. sz. <i>Mentünk</i>	<i>mentetek</i>	<i>mentenek</i>
E. sz. <i>Voltam</i>	<i>voltál</i>	<i>volt</i>
T. sz. <i>Voltunk</i>	<i>voltatok</i>	<i>voltanak</i>

Jövő idő, *ibo* [menni fogok], *ero* [leszek]

E. sz. <i>El-megyek</i>	<i>el-még</i>	<i>el-még</i>
T. sz. <i>El-megyünk</i> stb.	Úgy, mint a jelen idő.	
E. sz. <i>Lézek</i>	<i>léfz</i>	<i>léfzen és lefz</i>
T. sz. <i>Lézfünk</i>	<i>léfztek</i>	<i>léfznek</i>

Jegyezd meg: az egyes szám második személy kivételével ékezet nélkül is használatos.

Parancsoló mód *i* és *ito* [menj],²⁵ *sis* [légy]

E. sz. nincs	<i>menny</i>	<i>mennyen</i>
T. sz. <i>Mennyünk</i>	<i>mennyetek</i>	<i>mennyenek</i>

S. *caret* Légy, légyen *vel* legyen.
 P. Legyünk legyetek, legyenek.

Conjunctivi Praesens. Eam. Sim.

S. Mennye, menny, }
 S. Legye, légy, } *uti Imperativus.*

Praterit. Imperf. Irem. Essem.

S. Mennék, mennél, menne.
 P. Mennénk, mennétek, mennének.
 S. Lennék, lennél, lenne.
 P. Lennénk, lennétek, lennének.

Prateritum perfect. Circumscriptivum.

Iverim. Fuerim.

S. { Mentem } légyen &c. P. { Mentünk } lé-
 { Lettem } { Lettünk } gyen, &c. *sicut Praterit. Indicativi.*

Prateritum Plusquamperfectum.

Ivissem. Fuissem.

S. Memtem volna, &c.
 P. Mentünk volna, &c. *Hoc quoq. ita.*
 S. Volnék, volnál, volna.
 P. Volnánk, volnátok, volnának.

Circumscriptivè verò sic.

S. Voltam volna, voltál volna, vólt volna.
 P. Voltunk volna, voltatok volna, vóltak volna.

Ente-

V. FEJEZET

E. sz. nincs	<i>Légy</i>	<i>légyen vagy legyen</i>
T. sz. <i>Legyűnk</i>	<i>legyetek</i>	<i>legyenek</i>

Kötőmód, jelen idő *eam* [menjek], *sim* [legyek]

E. sz. <i>Mennyek</i>	<i>Menny</i>	Mint a parancsoló
T. sz. <i>Legyek</i>	<i>légy</i>	módban.

Folyamatos múlt, *irem* [mennék], *essem* [lennék]

E. sz. <i>Mennék</i>	<i>mennék</i>	<i>menne</i>
T. sz. <i>Mennénk</i>	<i>mennétek</i>	<i>mennének</i>
E. sz. <i>lennék</i>	<i>Lennék</i>	<i>lenne</i>
T. sz. <i>Lennénk</i>	<i>lennétek</i>	<i>lennének</i>

Befejezett múlt körülírással, *iverim* [mentem légyen], *fuerim* [lettem légyen]

E. sz. <i>Mentem.</i>	légyen	T. sz. <i>Mentűnk</i>	Úgy, mint a kijelentő
<i>Lettem</i>	stb.	<i>Lettűnk</i>	mód múlt időben.

Régmúlt, *ivissem* [mentem volna], *fuissem* [lettem volna]

E. sz. *Mentem volna* stb.

T. sz. *Mentűnk volna* stb. Ez is így.

E. sz. <i>Volnék</i> ²⁶	<i>volnál</i>	<i>volna</i>
T. sz. <i>Volnánk</i>	<i>volnátok</i>	<i>volnának</i>

Körülírással pedig így:

E. sz. <i>Voltam volna</i>	<i>voltál volna</i>	<i>vólt volna</i>
T. sz. <i>Voltunk volna</i>	<i>voltatok volna</i>	<i>vóltanak volna</i>

Futurum. Ivero, Fuero.

S. Menendek, menendesz, menend.

P. Menendünk, menendetek, menendenek

S. Leendek, leendesz, leend.

P. Leendünk, *simili modo.**Infinitivus.* Mennyi. Lennyi.*Circumscriptivè verò sic:*

S. Mennem, menned, mennyie kell.

P. Mennünk, mennetek, mennyiek kell.

S. Lennem, lenned, lennyie kell.

P. Lennünk, &c. kell. *Opus est, ut eam, eas,*
*eat, &c. Opus est, ut sim, sis, sit, &c.**Gerundia.* Menvén. Lévéen.*Futurum.* Menendő, Leendő.

Iturus, a, um. Futurus, a, um.

CAPUT VI.
DE PRÆPOSI-
TIONE.

I. *Præpositiones in lingua Hungarica postponun-
tur Nominibus, unde & suffixa possunt vocari, ut:*
Tedd az asztalra, *Pone ad mensam.* Az ajtó
előt. *Ante fores.*

II. *Quadam Præpositiones, quæ nimirum per*
se

AZ IGÉK RAGOZÁSÁRÓL

	Jövő idő, <i>ivero, fuero</i>	
E. sz. <i>Menendek</i>	<i>menendefz</i>	<i>menend</i>
T. sz. <i>Menendünk</i>	<i>menendetek</i>	<i>menendenek</i>
E. sz. <i>Leendek</i>	<i>leendefz</i>	<i>leend</i>
T. sz. <i>Leendünk</i> , hasonlóképp		
	Főnévi igenév <i>Mennyi, Lennyi</i>	
	Körülírással pedig így:	
E. sz. <i>Mennem</i>	<i>menned</i>	<i>mennyie kell</i>
T. sz. <i>Mennünk</i>	<i>mennetek</i>	<i>mennyiek kell</i>
E. sz. <i>Lennem</i>	<i>lenned</i>	<i>lennyie kell</i>
T. sz. <i>Lennünk</i> stb. <i>kell</i> . Opus est, ut eam, eas, eat stb. [kell, hogy menjek, menjél, menjen] stb. Opus est, ut sim, sis, sit [kell, hogy legyek, legyél, legyen]		
	Gerundiumok, <i>Menvén, Lévé</i>	
	Jövő idejű [melléknévi igenév], <i>Menendő</i> , iturus, a, um; <i>Leendő</i> , futurus, a, um ²⁷	

VI. FEJEZET

AZ ELÖLJÁRÓRÓL²⁸

- I. Az előljárók a magyarban a névszók után állnak, emiatt toldalékoknak is nevezhetnénk őket,²⁹ mint *Tedd az aſztalra*, pone ad mensam; *Az ajtó előtt*, ante fores.
- II. Bizonyos előljárók, amelyek önmagukban is képesek állni,

se consistere possunt, praeponuntur quoque Nominibus interjecto Articulo az, hoc modo: Előtte az ajtonak, háznak, &c.

III. *Significationem earum hic apponimus hoc modo: Ad significat hoz & ra. Apud, nál; ante, előtt. Adversus, ellen. Cis, circa, Környül, felé, mellett. Circum, körül vel környül. Contra, ellen, rá. Erga, hoz. Extra, kívül. Inter, között & közt. Intra, belül, belé & ban. Infra, alatt; Juxta, mellet. Ob & propter, éret, & ért. Post, után. Prater, kívül. Penes, secus, mellet. Secundum, Juxta, szerint. Super, supra, rajta, fölöt & on. Trans, által, túl. Ultra idem significat. Usque, addig, & ig.*

Ablativo Casui quae serviunt: A, & ab, túl. Absque, nélkül. Cum, val. Hic Nota: Cum particula val, additur Nominibus in consonantem desinentibus, Euphonia causa mutatur v, in illam consonantem, quae est ante illud, ut: Borral, pro borval; Bottal, pro botval. Coram, előtt; Clam, nélkül. In, ban, & ba: Item on, quando In, sumitur pro super. Sub, alatt.

IV. *In Praepositionibus Monosyllabis, ut sunt: hoz, ra, ban, bül, val & on, variant vocales juxta Declinationes Nominum. In Prima Declinatione a, o, u, locum habent; In Secunda verò e, ü, ut:*

a névszó elé is kerülhetnek az *Az* névelő közbetételével, eképpen: *Előtte az ajtonak, háznak* stb.³⁰

- III. A jelentésüket alább közöljük, eképpen: Az *ad* jelentése: *hoz* és *ra*; *apud, nál*; *ante, előtt*; *adversus, ellen*; *cis, circa, Környűl, felé, mellett*; *circum, körül* vagy *környűl*; *contra, ellen, rá*; *erga, hoz*; *extra, kívül*; *inter, között* és *közt*; *intra, belől, belé* és *ban*; *infra, alatt*; *iuxta, mellett*; *ob* és *propter, érett* és *ért*; *post, után*; *praeter, kívül*; *penes, secus, mellett*; *secundum, iuxta, fzerint*; *super, supra, rajta, fölöt* és *on*; *trans, által, túl*; az *ultra* ugyanezt jelenti; *usque, addig* és *ig*.
- Ablativus esettel állnak [a latinban]: *a* és *ab, túl*; *absque, nélkül*; *cum, val*. Itt jegyezd meg: ha a *val* szócska³¹ mássalhangzóval kezdődő szavakhoz járul, a *v* a jó hangzás kedvéért olyan mássalhangzóvá változik, mint amilyen előtte áll, mint *borval* helyett *Borral*; *botval* helyett *Bottal*; *coram, elöt*; *clam, nélkül*; *in, ban* és *ba*, továbbá *on*, ha az *in* [-ba] 'super' [rajta] értelemben áll; *sub, alatt*.
- IV. Az egyszótagos előljárókban, mint *hoz, ra, ban, búl, val* és *on*, a magánhangzók a névszók ragozásának megfelelően változnak. Az első ragozáshoz az *a, o, u* tartozik, a másodiba pedig az *e, ű*,

ű, *ut*: Az asztalra tedd. *Pone ad mensam*, A' fűkre tedd, *Pone ad sedile*.

V. *Præpositiones quoque habent suffixa Pronominalia ex Demonstrativo* én, te, ő. *Ego, tu, is. ut*: En, hozzám, te hozzád, ő hozzá. *Ad me, te, eum*. Mi hozzánk, ti hozzátok, ő hozzájuk. *Ad nos, vos, eos*. Énelőttem, te előtted, ő előtted. *Ante me, te, eum*. Mi előttünk, előttetek, előttük. *Ante nos, vos, eos*. &c.

DE SYNTAXI,

In quantum Constructio Hungarica discedit à Latina.

R E G U L Æ.

I. DE SUBSTANTIVO CUM SUBSTANTIVO.

I. *Substantivum cum Substantivo rei diversa adsciscit Nominativum, aut Dativum casum, alterum verò assumit suffixum tertie personæ, retinetque per omnes casus, ut*: az Ur, *vel* Urnak Asztala, *Mensa Domini*; az Ur, Urnak Kése. *Culter Domini*.

C

Ob-

mint *Az afztalra tedd, pone ad mensam; A' fzékre tedd, pone ad sedile.*

- V. Az előljárók is kaphatnak névmási toldalékokat az *én, te, ő*; *ego, tu, is* mutató névmásból, mint *En, hozzám, Te hozzád, ő hozzá;* *ad me, te, eum; Mi hozzánk, ti hozzátok, ő hozzájok;* *ad nos, vos, eos; Én előtttem, te előtted, ő előtte;* *ante me, te, eum; Mi előttünk, előttetek, előttetek;* *ante nos, vos, eos stb.*³²

A SZINTAXISRÓL

Ahol a magyar szerkezet eltér a latintól³³

SZABÁLYOK

I. A FŐNÉV [EGYEZTETÉSÉRŐL] MÁS FŐNÉVVEL

- I. A főnév egy másik dologra vonatkozó főnévvel állva alanyesetet kap vagy részes esetet, a másik főnév pedig harmadik személyű toldalékot vesz fel, és azt minden esetben megtartja, mint *az Ur* vagy *Urnak Afztala, mensa Domini; az Ur, Urnak Kéfe, culter domini.*³⁴

Obſerva: *Quando duo Subſtantiva adduntur alteri Subſtantivo, primum elegantius ponitur in Nominativo, alterum verò in Dativo, hoc modo:* Az Ur frigyének ládája. Arca fœderis Domini.

II. *Cognomina praponuntur Propriis Nominibus, ut:* Horvát, János, Szabo Pál, &c.

III. *Propria Nomina Appellativis praponuntur, ut:* István Déak, István fiam, &c.

II. DE ADJECTIVO CUM SUBSTANTIVO.

I. *Omnia Adjectiva praponuntur indeclinabiliter Substantivis per omnes casus utriusq̃, Numeri cujuscunq̃, generis sint, ut:* Jó férfi, jó férfinak, &c. Jó aszazony, jó aszazonye, &c.

II. *Adjectivis Numeralibus nunc singularia, (& quidem usitatis,) nunc verò Pluralia subjiciuntur Nomina Substantiva, ut:* Senki nem szolgálhat két Úrnak (pro Uraknak) Nemo potest duobus Dominis servire. Két emberek mennek vala fel a templomba. Duo homines ascendeabant in templum.

III. DE ADVERBIIS.

I. *Dua negationes apud Hungaros fortiter negant,*

Jegyezd meg: Ha egy főnévhez két főnév járul, elegánsabb, ha az első alanyesetbe kerül, a második pedig részes esetbe, ekképpen: *az Ur frigyének ládája*, arca foederis Domini.

- II. A családnevek megelőzik a tulajdonneveket, mint *Horvát, János, Szabo Pál* stb.³⁵
- III. A tulajdonnevek megelőzik a közneveket, mint *István Déák, István fiam* stb.

II. A FŐNÉV ÉS A MELLÉKNÉV [EGYEZTETÉSÉRŐL]

- I. A melléknevek ragozhatatlanul kerülnek a főnevek elé minden esetben, mindkét számban és bármely nemben, mint *Jó férfi, jó férfinak* stb.; *Jó afzszony, jó afzszonye* stb.³⁶
- II. A számnévi jelzőt hol egyes számban (ez a gyakoribb), hol pedig többesben követik a főnevek, mint *Senki nem szolgálhat két Urnak* (*Uraknak* helyett), *nemo potest servire duobus Dominis; Két emberek mennenk vala fel a' templomba*, *duo homines ascendebant in templum*.³⁷

III. A HATÁROZÓSZÓK [EGYEZTETÉSÉRŐL]

- I. A magyarok kettős tagadással erősen tagadnak,

gant, ut: Senki nem szolgálhat két Urnak.
Nemo potest duobus Dominis servire.

II. Hungari per *Adverbium* csak (*tantum, solum*) efferunt plerumq; *Adjectivum solus*, ut:
 Nem csak kenyérrel él az ember. *Non solo pane vivit homo.*

IV. DE PRÆPOSITIO- NIBUS.

I. *Præpositiones separabiles apud Latinos Accusativo casui servientes, plerumq; cum Nominativo construuntur, ut:* Az Isten által. *Per DEum.*
 Az ház előtt, *Ante domum, &c.*

Observe: *Præpositiones separabiles sunt, quæ per se consistere possunt, peculiæq; voces constituunt, ut sunt:* Altal, ellen, mellet, környül, kívül, belől, alat, fölöt, után, &c.

II. *Si verò hæc suffixum habuerint ex tertia persona Pronominis Demonstrativi, (a. vele) tunc cum Dativo construuntur, ut:* Pilátusnak alatta, *sub Pilato.* Istennek előtte, *ante DEum.*

Observe: *Hæc si articulo notantur, Dativo præponi possunt, ut:* Alatta az padlásnak, *sub tecto.* Mellette az Toronnak, *Penes turrin.*

C 2

III.

mint *Senki nem szolgálhat két Urnak*, *Nemo potest duobus dominis servire*.

- II. A magyarok többnyire a *csak* (tantum, solum) határozószóval fejezik ki a *solus* melléknevet, mint *Nem csak kenyérrel él az ember*, *non solo pane vivit homo*.

IV. AZ ELÖLJÁRÓK [VONZATAIRÓL]³⁸

- I. A latinban tárgyesetet vonzó különálló előljárók³⁹ [nálunk] alanyesettel állnak, mint *Az Isten által*, *per Deum*; *Az ház előtt*, *ante domum* stb.

Jegyezd meg: Különálló előljárók azok, amelyek önmagukban megállhatnak és külön szót alkotnak, mint *Által*, *ellen*, *mellet*, *környűl*, *kivűl*, *belől*, *alat*, *főlt*, *után* stb.

- II. Ha viszont harmadik személyű mutató névmási toldalékot (*a*-t vagy *e*-t) vesznek fel, akkor részes esettel állnak, mint *Pilátusnak alatta*, *sub Pilato*; *Istennek előtt*, *ante Deum* stb.

Jegyezd meg: Ha ezeknek névelője van, a részes eset elé tehetjük, mint *Alatta az padlásnak*, *sub tecto*; *Mellette az Toronnak*, *penes turrim*.

III. *Quadam Præpositiones conveniunt cum Ablativis cognata significationis, ut: Az házhoz közel, Prope domum. Tul az Dunán, trans Danubium.*

IV. *Præpositio in, quando in loco esse significat, effertur per ban, ben, ut: Templomban vagyok, sum in templo. Kertben vagyok, sum in horto: Quando verò motum ad locum significat, effertur per ba, be, ut: Templomba megyek, eo in templum. Kertbe megyek, eo in hortum.*

V. DE REGIMINE SEU RECTIONE GENITIVI ET DATIVI

I. *Verbum substantivum EST, possessionem significans, regit Genitivum, ut: Az Uré az hatalom, Domini est potentia.*

II. *Verba necessitatis, ut sunt: kell, szükséges, Dativum regunt cum Infinitivo, ut: Ujjonnan kell az embernek születtetnyi, Denuò oportet hominem nasci. Szükséges tenéked ujjonnan születtetned, ha idvőzűlnyi akaríz, Oportet te denuò nasci, si vis salvari.*

III. *Pro*

VI. FEJEZET

- III. Némelyik előjáró a rokon jelentésű ablativusszal van egyeztetve, mint *Az házhoz közel*, *prope domum*; *Tul az Dunán*, *trans Danubium* stb.⁴⁰
- IV. Az *in* előjárót, ha valahol létet jelöl, *ban*, *ben* -nel fejezzük ki, mint *Templomban vagyok*, *Kertben vagyok*. Ha pedig irányt jelöl, *ba*, *be* -vel fejezzük ki, mint *Templomba megyek*, *eo in templum*; *Kertbe megyek*, *eo in hortum*.

V. A VONZATOKRÓL

AVAGY A BIRTOKOS ESETŰ ÉS A RÉSZES ESETŰ VONZATRÓL

- I. A birtoklást jelölő *est* [van] létige birtokos esetet vonz, mint: *Az Uré az hatalom*, *Domini est potentia*.
- II. A szükségességet kifejező igék, mint *kell*, *szűksek*, *szűkfeges*,⁴¹ részes esetet vonzanak főnévi igenévvel, mint *Ujonnán kell az embernek szűlettetnyi*, *denuo oportet hominem nasci*; *Szükséges tenéked ujonnan szűlettetned*, *ha idvőzűlnyi akarsz*, *oportet te denuo nasci*, *si vis salvare*.

III. *Pro Verbo Habeo, Hungari utuntur verbo EST, (vagyon,) ut: Vagyon Mosefek és Prophétak, Habent Moſen & Prophetas. Pro non habeo verò ponunt nincsen vel nincs, inſingulari vel plurali, & plerumq. Dativum regunt Ellipticè, ut: Nincsen vel nincsenek, (nekik, nekiek) Mosefek és Prophetájok. Non habent Moſen & Prophetas.*

IV. *Verba Nominandi ſeu Nuncupandi adſciſcunt Dativum, ut: Hivattatott Jeſufnak, Vocatus eſt Jeſus.*

VI. DE RECTIONE ACCUSATIVI.

I. *Activa Indirecta primam personam Preſentis Indicativi in lak & lek ſemper formant, reguntq. Accuſativum ſecunda perſone, utriuſq. numeri, ut Látlak tégedet, Video. Kérlek tégedet & titeket, Rogote & vos.*

II. *Activa Directa regunt Accuſativum cum articulo & ſuffixis Pronominalibus demonſtratum, ut: Irom ezt az levelet, ſcribo has literas. Leirom az te leveledet, Deſcribam tuas literas.*

C 3

III.

- III. A *habeo* [birtoklok] ige helyett a magyarok az *est* (vagyon) igét használják, mint *Vagyon Moſéſek és Prophétak*,⁴² habent Mosen et prophetas. A *non habeo* [nem birtoklok] helyett pedig a *nincsen*-t vagy *nincs*-et használják, egyes vagy többes számban, és többnyire egy kihagyott részes esetet vonzanak, mint *Nincsen* vagy *nincſenek* (nekik, nekiek) *Moſéſek és Prophetájok*, non habent Mosen et prophetas.
- IV. A megnevezést avagy említést jelentő igék részes esetet vonzanak, mint *Hivattatott Jeſuſnak*, Vocatus est Jesus.

VI. A TÁRGYASETŰ VONZATRÓL

- I. A határozatlan ragozású igék a kijelentő mód jelen idő egyes szám második személyét mindig *lak* és *lek* végződéssel képzik, ha mindkét számban második személyű tárgyesetet vonzanak, mint *Látlak tégedet*, video; *Kérlek tégedet & titeket*, rogo te et vos.
- II. A határozatlan ragozású igék tárgyesetet vonzanak határozott névelővel és mutató névmási toldalékokkal, mint *Irom ezt a levelet*, scribo has litteras; *Leirom az te leveledet*, describam tuas literas.⁴³
- III.

III. *Verba Memoria & Oblivionis* (emlitem & felejttem). *Accusativum regunt, ut*: Régi időt említünk. El-felejtettem kenyeremet.

Emlikezem *verò & Elfeletkezem* (remiscor, obliviscor,) *Ablativum adsciscunt cum Prapositione* rui, rui, ra, re, (de & ad) *ut*: Meg-emlikezzél a' Szombatról, *Memento sabbathi*. Emlikezem mondására, *Recordor dicti ejus*. El-feletkeztem ez emberről, *Obliviscus sum hujus hominis*. Emlikezzél-meg rólam, *Memento mei*. Meg-emlikezem rólad, *Recordabor tui*, *ejus*.

IV. *Verbum quoq; Mirandi* Csudálom, *adsciscit Accusativum, ut*: Csudálom ez világ állapotját, *Miror statum mundi*.

Ejus verò Derivatium adsciscit Ablativum per an, en, on, ut: Csudálkozom haragodnak buzgóágán, *Miror fervorem ira tua*.

Vel cum Prapositione super (rajta) *additis suffixis prima, secunda & tertia persona, ut*: Mit csudálkozol rajtam, rajta, rajtunk, rajtok. (*Quid miraris super me, eum, nos, eos.*)

V. *Verbum aestimandi ér* (valet) *Accusativum regit, ut*: Egy pénzt ér, *Valet nummum*. Fizesse meg, az mit ér. *Solvat, quanti valet*.

Verbum

- III. Az emlékezést és elfelejtést jelentő igék (*emlitem & felejttem*) tárgyesetet vonzanak, mint *Régi időt említünk, Elfelejtettem kenyereimet.*

Az *Emlikezem* és az *Elfelejtkezem* *reminiscor, obliviscor* viszont *rul, rŭl, ra, re* (*de* és *ad*) előjáróval kifejezett ablativust vonzanak, mint *Meg-emlikezzél a' Szombatról, Memento Sabbathi; Emlikezem mondására, recordor dicti eius; Elfelejtkeztem ez emberről, Oblitus sum huius hominis, Emlikezzél-meg rôlam, memento mei; Meg-emlikezem rolad, rola, recordabor tui, eius.*⁴⁴

- IV. A csodálkozást jelentő *Csudálom* ige is tárgyesetet vonz, mint *Csudálom ez világ állapottyát, Miror statum mundi.*

Ennek a képzett alakja viszont *an, en, on*-nel kifejezett ablativust vonz, mint *Csudálkozom haragodnak buzgólagán, Miror fervorem irae tuae.*

Vagy az első, második és harmadik személyű toldalékokkal ellátott *super (rajta)* előjárót, mint *Mit csudalkozol rajtam, rajta, rajtunk, rajtok, Quid miraris super me, eum, nos, eos.*

- V. Az értékelést jelentő *ér* (valet) ige tárgyesetet vonz, mint *Egy pénzt ér, valet nummum; Fizeffe-meg, az mit ér; Solvat, quanti valet.*⁴⁵

Verbum verò becsüllem (æstimo, taxo) cum Prepositione ra, re, (ad) construitur hoc modo: Nagyra, kevésre becsülled, Magni, parvi æstimas. Sic construuntur omnia, quæ apud Latinos in Genitivo offeruntur.

VII. DE RECTIONE A B L A T I V I.

I. *Gradus Comparativus, qui exponitur Hungaricè per hogy nem, vel hogy nem mint, regit Ablativum in nál, nél, (pro) ut: Az Isten job a' Királynál, DEUS est melior Rege. Az Oroslány erősb a' Medvénél, Leo fortior Urso.*

II. *Adjectiva similitudinis, ut sunt: Egyenlő, Hasonló & hasonlatos, (similis) & hasonlitanyi, (assimilare, Ablativum regunt in, hoz, hez, & höz, ut: Az Adámhoz hasonló fegőt nem talált vala, Adamo simile adiutorium non invenerat, Gen. 2. Kihez hasonlitsam ez nemzetséget? Cui assimilem hanc gentem?*

III. *Verba emendi & vendendi adsciscunt Ablativum in on, en, & ön, ut: Három forintot adnak egy Bibliát. Tribus florenis vendunt*
C4 *unica*

A *becsüllem*, *aestimo*, *taxo* igét pedig a *ra*, *re*, ad előljáróval szerkesztjük, ekképpen: *Nagyra, kevéfőre becsülled*, *magni, parvi aestimas*. Így szerkesztünk minden igét, amit a latinoknál birtokos esetet vonzanak.

VII. AZ ABLATIVUS ESETŰ VONZATRÓL

- I. A középfok, amit a magyarban *hogy nem* vagy *hogy nem mint* fejez ki, ablativust vonz, *nál, nél*, pro végű ablativusszal, mint *Az Ifen job a Királynál*, *Deus est melior rege*; *Az Orozlány erősb a' Medvénel*, *leo fortior urso*.
- II. A hasonlóságot jelentő melléknevek, mint *Egyenlő*, *Hasonló & hasonlatos*, *similis és a hasonlítani*, *assimilare* ablativust vonzanak *hoz, hez és hőz* végződéssel, mint *Az Adámhoz hasonló legítőt nem talált vala*, *Adamo simile adiutorium non invenerat* (1 Móz. 2);⁴⁶ *Kihez hasonlitsam ez nemzetséget?* *Cui assimilem hanc gentem?*
- III. A vételt és eladást jelentő igék *on*, *en* és *ön* végű ablativust vonzanak, mint *Három forinton adnak egy Bibliát*, *Tribus florenis vendunt*

unica Biblia. Négy pénzen vesznek egy kis tikfiat. *Tribus nummis emunt unum pullum.* Két ökrön cseréltem két lovát.

IV. *Mercedis quoque verba adsciscunt Ablativum in ért, (pro) ut:* Pénzért tanítanak a' Musicára, *Pro pecunia docent Musicam.*

V. *Adjectiva & verba copia regunt Ablativum in val & vel, ut:* Teli arannyal. *Plenus auro.* Ez föllyhő teli esővel, *Hac nubes plena est pluvia.* Ezúttal bővel, *Argento abundans.* Bővelkedik búzával, *abundat frumento vel tritico.*

VI. *Adjectiva & verba Inopia regunt Ablativum cum Praepositione nélkül (sine) ut:* Pénz nélkül szűkölködő, *Pecunia indigens.* Szűkölködik böltseség nélkül, *Indiget sapientia.*

VII. *Nomina quoque causam, instrumentum, modum actionis & circumstantiam significantia, efferuntur in Ablativo per val, & vel, ut:* Igaz itillel itillyetek, *Iusto iudicio iudicate.* Jó erkölcssekkel kedves, *Bonis moribus gratus.*

VIII. *Quae studium & conatum significant, adsciscunt plerumque Ablativum in ra, re, ut:*

Ura-

unica Biblia; *Négy pénzen vesznek egy kis tikfiat*, Tribus nummis emunt unum pullum;⁴⁷ *Két ókrón cseréltem két lovát*.

- IV. A fizetség igéi is *ért*, pro végű ablativust vonzanak, mint *Pénzért tanítanak a' Muficára*, Pro pecunia docent musicam.
- V. A bővelkedést jelentő melléknevek és igék *val* és *vel* végű ablativust vonzanak, mint *Teli arannyal*, plenus auro; *Ez föllyhő teli e/sővel*, Haec nubes plena est pluvia; *Ezűfvel búves*, argento abundans; *Bűvölkedik buzával*, abundat frumento vel tritico.
- VI. A szűkölködést jelentő melléknevek és igék *nélkül*, sine előljáróval álló ablativust vonzanak, mint *Pénz nélkül fűkölködő*, pecunia indigens; *Szűkölködik bőltseség nélkül* indiget sapientia.
- VII. Hasonlóan a cselekvés okát, eszközét, módját és körülményét jelentő főnevek is *val* és *vel* végű ablativusban állnak, mint *Igaz itilettel itillyetek*, Iusto iudicio iudicate; *Jó erkölcssekkel kedves*, bonis moribus gratus.
- VIII. A törekvést vagy megkísérlelést jelentő igék többnyire *ra*, *re* végű ablativust vonzanak, mint

Uraságra vájodnak sokan, *Ad dominium aspirant multi.* Kevesen igyekeznek szent életre, *Pauci dant operam sancta vita.*

IX. *Ad quaestionem* Quando, *respondetur per nomen temporis in Ablativo casu per val, vel, cum Praepositione* előtt, (*ante*) után, (*post*) ut: Ez előtt három orával, *Tribus horis antehac.* Ez után három holnappal, három esztendővel, *Posthac tribus mensibus, annis, (pro post tres menses, annos.)*

VIII. DE RECTIONE VERBI INFINITI.

I. *Per Infinitum efferunt Ungari etiam Supinum & Gerundium in dum, ut:* Látnyi megyek, *Visum eo.* Le-fekünnyi megyek, *Cubitum eo.* Olvasnyi kell, *Legendum est.*

II. *Infinita verba cum affixis Pronominibus Dativum plerumq; explicitè, interdum implicitè regunt, ut:* Sokat kell nekem szenvednem (neked szenvedned, neki szenvednyie) *multa oportet me (te, eum) pati.*

Uraságra vájodnak sokan, Ad dominium aspirant multi; Keve/len igyekeznek /zent életre, pauci dant operam sanctae vitae.

- IX. A *mikor?* kérdésre felelő időt jelölő főnév *val*, *vel* végű ablativusban áll *előt*, *ante* és *után*, *post* előjáróval⁴⁸, mint *Ez előtt három órával*, *Tribus horis ante hac; Ez után három holnap-pal, három éftendővel*, *posthac tribus mensibus, tribus annis, (post tres menses, annos helyett)*⁴⁹.

VIII. A FŐNÉVI IGENÉVI VONZATRÓL

- I. Határozatlan igével [főnévi igenévvel] fejezik ki a magyarok a latin supinumot, valamint a *di* és *dum* végű gerundiumot is,⁵⁰ mint *Látnyi megyek*, *visum eo; Le-fekünni megyek*, *cubitum eo; Olva/nyi kell*, *legendum est*.
- II. A toldott névmásos [személyragos] főnévi igenevek részes esetet vonzanak, többnyire kitéve, néha pedig rejtve, mint *Sokat kell nékem /zenvednem (néked /zenvedned, neki /zenvednyie)*, *multa oportet me (te, eum) pati*.

IX.

IX. DE PARTICIPIIS INFINITIS SIVE DE GERUNDIIS PARTICIPIALIBUS.

I. *Gerundia, vel Infinita Participialia, in va, & ve, desinentia, plerumq; per Passivum perfectum Latine redduntur, ut: Igy vagyok megírva, sic est scriptum.*

II. *Sunt & alia verba frequentiam actionis significantia, qua suis verbis praponuntur, ut: Mondton mondgya, Dictitat, vel continuò dicit. Alton állasz, Fugiter stas. Kerten kén, Rogitat, vel continuò petit.*

X. DE RECTIONE VARIA.

I. *Verba timendi & formidandi, ut sunt: félnyi, (timere) rettegnyi, (formidare) nunc Accusativum, nunc Ablativum in tül, tül, regunt, ut: Félyed az Istent, Time Deum. Fély az Istentül. Fély az Urtül, Time Dominum. Rettegek a Királytul, Formido Regem.*

II. *Verba meditandi, (gondolkodom, elmélkedem) adsciscunt Ablativum in rul, rül, & on, en, ut: Gondolkodom Istennek dolgai-*

IX. A HATÁROZATLAN IGENEVEKRŐL AVAGY AZ
IGENÉVI GERUNDIUMOKRÓL

[A határozói igenevekről]

- I. A *va* és *ve* végű gerundiumoknak vagy határozatlan igeneveknek latinul többnyire befejezett szenvedő alak felel meg, mint *Igy vagyon megírva*, Sic est scriptum.
- II. Vannak más, a cselekvés gyakoriságát jelölő igenevek, amelyek a saját igéjük előtt állnak, mint *Mondton mondgya*, dictitat vel continue dicit; *Alton állafz*, iugiter stas; *Kérten kér*, rogitat vel continuo petit.

X. A KÜLÖNBÖZŐ VÉGZÖDÉSŰ VONZATOKRÓL

- I. A félelmet és rettegést jelentő igék, mint *fél*ni, timere; *retteg*ni, formidare hol tárgyesetet, hol pedig *tul*, *túl* végű ablativust vonzanak, mint *Féllyed az Ifent*, time Deum; *Félly az Ifentül*, *Félly az Urtúl*, time Dominum; *Rettegek a' Királytul*, formido regem.
- II. A gondolkodást jelentő igék (*gondolkodom*, *elmélkedem*) *rul*, *rül* és *on*, *en* végű ablativust vonzanak, mint *Gondolkodom Ifennek dolgairól*,

gairól, *Meditor Dei opera*. Elmélkedgyél az Urnak jó-téteményéről, *Cogita de beneficiis Domini*.

III. Méltó, illendő, (*dignus, conveniens*) regunt Ablativum in ra, re, & hoz, hez, ut: Méltó halálra, *Dignus morte*. Illendő ehez, & ez helyre. *Conveniens est huic, & huic loco*. Méltó hozzám, *Dignus me*.

IV. *Propria Urbium & Oppidorum quorundam per Ablativum in ba, be, motum ad locum significantia*: In ban, ben, veró, *qua esse in loco significant, ut*: Pofomba megyek, *Pofonium proficiscor*. Pofonban, Bécsben vagyok, *Pofonij. Viennasum*.

V. *Aliorum Oppidorum & Urbium Nomina propria per Ablativum in ra, re, motum ad locum significantia*: *qua verò in loco esse significant, in an, en; de loco significantia, in rul, rül, ut*: Caſára, Sároſra ment. Szentzre megyek. Caſán lákom. Szentzrül jövek. Caſárul jöttem.

VI. *Quadam propria Urbium & Oppidorum Nomina indifferenter usurpantur utriusq. Ablativus in ba, be, & ra, re: in ban, ben, & an, en, on: Item in rul, rül, bul, bül: cum scilicet mo-*

sum

meditor Dei opera; *Elmélkedgyél az Urnak jó-téteményéről,*
cogita de beneficiis domini.

- III. A *Méltó, illendő*, dignus, conveniens *ra, re* és *hoz, hez* végű
ablativust vonzanak, mint *Méltó halálra*, dignus morte;
Illendő ehez, és *ez helyre*, conveniens est huic et huic loco;
Mélto hozzám, dignus me.
- IV. Egyes városnevek és helynevek a *hová?* kérdésre *ba* és *be*, a
hol? kérdésre *ban* és *ben* végű ablativusszal felelnek, mint
Poľomba megyek, Posonium proficiscor; *Poľonban*, *Bécsben*
vagyok, Posonii, Viennae sum.
- V. Más városnevek a *hová?* kérdésre *ra, re*, a *hol?* kérdésre *an*,
en, a *honnan?* kérdésre *rul, rül* végű ablativusszal felelnek,
mint *Caľsára*, *Sároľra ment*, *Szentzre megyek*, *Caľsán lákom*;
Szentzrül jővek, *Caľsárul jöttem*.
- VI. Egyes városnevek és helynevek egyformán használják mind a
kétféle ablativust, a *ba, be* és *ra, re*; *ban, ben*, és *an, en, on*
végződéssel; továbbá *rul, rül* és *bul, bül* végződéssel, tudniil-
lik

tum ad locum, in loco esse & de loco significant, ut:
 Budába, *vel* Budára megyek, *Budam profi-*
ciscor. Budán & Budában laknak, *Buda habi-*
tant. Váradon, Lótsén laknak, *Varadini,*
Leuchovia, habitant. Budárul, Bécsbül jönnek,
Budá, Vienná veniunt.

VII. *Pleraque autem Urbium & Oppidorum*
nomina per locum significantia Ablativum adscif-
cunt in an, on, en, ön, in, ut:

Canisán	} ment által	} <i>Canisá</i> <i>Szikszovia</i> <i>Leuchovia</i> <i>Szepfino</i>	} transivit.
Szikszon			
Lócsén			
Szepfin			

Obferva: *Appellativa quoq; locorum nomina*
perinde construuntur, ut: Faluban, erdőben
vel erdőn & falun vagyok. Faluba, (ra)
 erdőbe, (re) megyek, Falurul, erdőről
 jövek. Falun, erdőn mentem által.

VIII. *Sunt & aliquaquadam Urbium & Op-*
pidorum nomina quae prater varios illos Ablativos
in Accusativo casu significant in loco esse, (qua ni-
mirum desinunt in consonantem cum litera t. coäle-
scere valentem) ut: Győrt lakik, *Jaurini habi-*

tat.

amikor a *hová?*, *hol?* és *honnan?* kérdésre felelnek, mint *Budába* vagy *Budára megyek*, *Budam proficiscor*; *Budán* vagy *Budában laknak*, *Budae habitant*; *Váradon*, *Lótsén laknak*, *Varadini*, *Leuchoviae habitant*; *Budárul*, *Bécsbűl jőnek*, *Buda*, *Vienna veniunt*.

- VII. A legtöbb városnév és településnév viszont a keresztülhaladást *an*, *on*, *ön*, *en*, *in* végű ablativusszal fejezi ki, mint

$$\left. \begin{array}{l} \textit{Canifán} \\ \textit{Szikfzon} \\ \textit{Lócsén} \\ \textit{Szepfin} \end{array} \right\} \textit{ment által} \quad \left\{ \begin{array}{l} \textit{Canisa} \\ \textit{Szikfzovia} \\ \textit{Leufchovia} \\ \textit{Szepfino} \end{array} \right\} \textit{trans ivit}$$

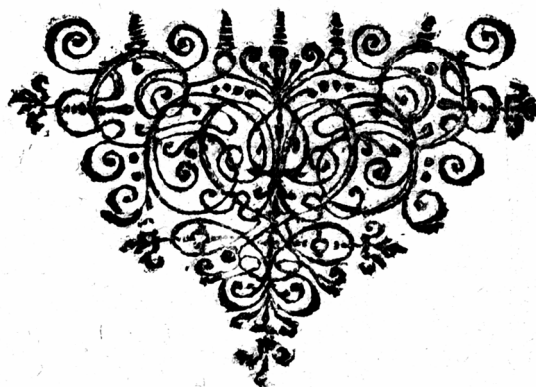
Jegyezd meg: a helyet jelölő közneveket is így szerkesztjük, mint *Faluban*, *erdőben* vagy *erdőn* és *falun* vagyok; *Faluba (ra)*, *erdőbe (re)* megyek; *Falurul*, *erdőrűl jővek*; *Falun*, *erdőn mentem által*.

- VIII. Van néhány olyan városnév és helynév, amely a különböző végződésű ablativusokon kívül tárgyesettel felel a *hol?* kérdésre (tudniillik, azok, amelyek a *t*-vel együtt kiejthető más-salhangzóra végződnek) mint *Győrt lakik*, *Iaurini habitat*;

tat. Eperjeft (*pro* Eperjessen) voltam. *Eperjessini* fui. Szathmart laktam, *Szatbmarini* habitavi.

IV. *Verba debendi, Dativum persona regunt, cum Ablativo, in val, vel, ut:* Adós nékem tíz forinttal, *Debet mihi decem florenos.* Tartozik ő néki husz pénznel, *Debet ei viginti nummos.*

SOLI DEO GLORIA!

Eperjeft (*Eperjeffen* helyett) *voltam*, Eperjessini fui, *Szathmart laktam*, Szathmarini habitavi.

- IX. ⁵¹Az adósság igéi a [kölcsonzó] személy részes esetét vonzzák, mellette *val*, *vel* végű ablativust, mint *Adós nékem tiz forinttal*, *debet mihi decem florenos*; *Tartozik ő néki húz pénz*, *debet ei viginti nummos*.

EGYEDÜL ISTENÉ A DICSŐSÉG!

Jegyzetek

1 A cím második fele pontos ismételése Szenczi 1610-es grammatikájának: *Új magyar grammatika rövid rendbe foglalva és szemléletes példákkal megvilágítva. (Nova Grammatica Ungarica succinta methodo comprehensa et perspicuis exemplis illustrata).*

2 A címben szereplő szó (latin eredetiben: *olim*, a magyar nyelvű előszó végén: *néhai*) a kiadás posztumusz voltára utal, ti. Kövesdi 1682-ben hunyt el. (Bővebben lásd a fordítás bevezetésében.)

3 Lat 1 Az eredetiben: *literae*, ami szokásosan a betűk és a hangok közös neve. (Hang és betűjel közt a XIX. századig nem tettek különbséget, a fonéma fogalma pedig XX. századi.) A fordításban értelem szerint *betű* vagy *hang*.

4 Lat 1 Az eredetiben: *origo vocis*. A magyar grammatikusok alapproblémája a tő és a toldalék fogalmának hiánya a flektáló jellegű görög–latin grammatikára kialakított leírásban. A megoldást a héber mintára az európai nyelvleírásba került *radix* (gyök) fogalma jelentette. A *radix* találkozott a görög grammatikából örökölt *thema* és a latinból hozott *origo* (kiinduló alak, a többi szóalak létrehozásának alapja) megnevezéssel, de ezeken a szinonim módon használt kifejezéseken az európai nyelvészetben önálló alakú szavakat értettek. A korai magyar grammatikákban sem tettek *origo*, *thema*, *radix* közt definiáltan különbséget, inkább szinonimáknak tűnnek, pl. Komáromi 1655. 71, Szenczi 1610. 86, és vegyesen jelöltek abszolút és relatív töveket. Szenczinél (héber hatásra) a *thema* és a *radix* az egyes szám harmadik személyű igealak. Pereszlényi szóhasználatában (bár nem következetesen) a *radix* a szó legegyszerűbb része, amely mindennemű képzés alapjául szolgál (akár kötött töként), a *thema* pedig a relatív tő, a paradigma kiinduló alakja (Cser 2008).

5 Lat 2 Kövesdi a táblázatban végig a mutató névmás és a határozott névelő kombinációját teszi a ragozott főnév elé. Ez a szokás a latin grammatikákra megy vissza. A görögöknél ugyanis a névragozásnál a nemet jelölő névelőt is a szóval együtt ragozták végig. A latinoknál névelő híján a mutató névmás töltötte be ezt a szerepet. A magyar grammatikák egyik része pontosan a latint képezi le, így lesz ez a kettősség. Kövesdi mellett a másik pedagógiai célú nyelvтанban, Pereszléyninél is ezt találjuk, így feltehetően iskolai gyakorlat volt.

6 Lat 8 Az eredetiben: *[nomina] suffixa*, toldott névszók. A héber grammatika-irodalomból származik a korai magyar nyelvтанoknak az a felfogása, hogy a birtokos személyjelek valójában a névszóhoz toldott birtokos névmások.

A héberben a személyes névmás, mint önálló szó, csak nominativusban létezik, egyéb eseteinek szerepét bizonyos ragok töltik be, amelyek névszókhoz és igékhez is csatlakozhatnak. Névszóknál a birtokos személyére, igéknél pedig az ige tárgyának számára és személyére utalnak. Funkciójuk miatt e ragokat is névmásnak nevezik, mégpedig a szóhoz toldott névmásnak (*pronomén affixum*). A magyar grammatikák általános felfogása, hogy nyelvünkben a birtoklást a névszó-

hoz toldott névmás fejezi ki. Magyarázatuk szerint a kettévágott birtokos névmásba ékelődik be a birtokot jelölő szó. Kövesdi forrása, Szenczi például az *övé-fű* szerkezetből vezeti le az *ő-fű-ve* alakot. Ugyanezt követi Kövesdi is, csak az egyszerűsítés jegyében elhagyja a magyarázatot és a héberre hivatkozást. Az a tény, hogy elhagyhatónak ítélte ezeket, jól mutatja a felfogás magától értetődő és természetes voltát. Ezt támasztja alá, hogy a rokon nyelvek korai grammatikáiban is teljesen párhuzamos fejtegetések olvashatók a pronomen affixumokról. A témáról lásd Melich 1908. 29, Telegdi 1990, Vladár 2005.

7 Lat 10 Az eredetiben: *casus obliquus*. A görög és a latin grammatikusok a névszók esetében megkülönböztettek alapesetet és ettől eltérő formákat. A névszoknál Arisztotelész elválasztotta a megnevező alakot (amit ő egyébként nem tartott esetnek) a többbitől. A későbbi irodalomban ebből alakult a *casus rectus* (szó szerint: álló eset, ideértették az alanyesetet és a vocativust), illetve a többi esetre vonatkozóan a *casus obliqui* (függő esetek, szó szerint: "ferde, lehanyatló" esetek) megkülönböztetése.

8 Lat 11 Az eredetiben a *Mienk* előtt álló *a* értelmezése kérdéses. Az eddigi esetekben a névmás előtt álló *a* egyértelműen a latin *a/ab* prepozíció volt, dőlttel szedve, magánhangzó előtt *ab* formában. Itt és a következőkben viszont ugyanolyan szerkezetben a magyar határozott névelőnek tűnik, álló betűvel, a *z*-t pótló hiányjellel.

9 Lat 12 lásd a 4. jegyzetet! A származtatás miatt nevezi a birtok előtt álló, önálló alakú személyes névmást *praefixum*nak.

10 Lat 13 A *suus* a latinban 3. személyű birtokos névmás, az *ő maga* csak az *ő maga lába* típusú szerkezetekben felelhet meg neki, vagyis a Kövesdi-féle *praefixum*ként.

11 Lat 14 Az eredetiben tévesen itt is az *én* ablativusa szerepel magyarul és latinul is a *te* ablativusa helyett.

12 Lat 15 Az igeragozásban a cselekvő igék felosztása *primum* [egyszerű cselekvő] és *secundum* [műveltető] igékre és ezeken belül *indirectum* [általános] és *directum* [határozott] ragozásra Szenczitől ered, bár az igeidők felosztása Szenczinél a Petrus Ramus-féle rendszert követi, míg Kövesdi a hagyományos latin grammatikát. Továbbá Kövesdinél nem szerepelnek az összetett igealakok.

13 Lat 15 Iskolai grammatika létre a határozott igeragozás eseteire utalás kimerül a határozott névelős és a birtokos személyjeles tárgy determináló szerepének említésében. Holott a szintén pedagógus és kortárs Pereszlényi (1682. 93) már számon tartja a tárgyi funkcióban álló tulajdonneveket és harmadik személyű személyes és visszaható névmásokat is.

14 Lat 16 Lásd a 4. jegyzetet!

15 Lat 16 Az első cselekvő nincs külön definiálva, nyilván azért, mert azt tekintette alapformának, és az eddigi példák mind arra vonatkoztak.

16 Lat 16 A latin mondat igéje jövő idejű. Kövesdinél ugyanis az igekötős ige jelen ideje jövő értékű, lásd még 1686. 36).

17 Lat 16 A latinban a szenvedő ige mellett az ágens ablativusban van, előtte pedig *a/ab* előljáró áll.

18 Lat 17 *Gerundium*: a latin beálló szenvedő melléknévi igenév főnevesült alakja. Az itt felsorolt végződések a gerundium ragozásbeli végződései esetek

szerint: *-dum*: (előjárós) tárgyeset, *-di*: birtokos eset, *-do* részeseset vagy ablativus. Magyar megfelelőjeként a grammatikák a határozói igenevet szokták feltüntetni. *Supinum*: a latin befejezett szenvedő melléknévi igenév főnevesült alakja, csak *-um* végződésű tárgyesetben (itt: supinum prius), célhatározóként és *-u* végződésű ablativusban, tekintethatározóként használatos.

19 Lat 20 Az eredetiben *e obscurum*. A *clarum-obscurum* terminuspár Szenczinél, Kövesdi forrásánál a magyar a és á, e és é megkülönböztetésére szolgál, és ezt héber hangpárokkal állítja párhuzamba (igaz, épp felcserélve): „Az a-t és az e-t bizonyos esetekben a héber Patach ill. Saegol hangokhoz hasonlóan tisztán (clare) és nyitottabb szájjal ejtjük, és többnyire éles ékezettel látjuk el, így: á, é. Máskor pedig az a-t úgy ejtjük, mint a Cametz hangot, zártabban (obscure), mintegy az o-val keverve, és az e-t úgy ejtjük, mint a Zere hangot” (1610/2004. 30).

20 Lat 21 Természetesen a második személyű tárgyra utaló ragozás bármilyen tövű tranzitív igénél lehetséges, nem csak a felsoroltaknál. Kövesdi eljárása azt mutatja, hogy Szenczitől eltérően nem gondolta végig a kérdést, és könnyen megjegyezhető formális kapaszkodót akart adni. Holott a második személyű tárgyra utalás lehetőségét a magyar grammatikusok mindig hangsúlyozták, többnyire a héber rokonság bizonyítékát látva benne, sőt Komáromi (1655) egész igeragozási rendszerét e köré a kérdés köré építi.

21 Lat 21 A 17. századi nyelvtanokban Szenczi és Pereszlényi az ikes ragozást külön táblázatban mutatták be, és szinte minden grammatikaíró következetesen használta. Kövesdi viszont ezeket a ragokat mint kivételeket sorolja fel, és az igező mássalhangzójához igyekszik kötni őket. Zsilinszky (2005) elemzése szerint „ennek a grammatikusnak a nyelvhasználatából hiányzott az ikes ragozás. Ez megerősíti azt a vélekedést, hogy a középmagyar korban az ikes ragozás visszahúzódása nyugaton kezdődött meg, s onnan terjedt tovább.”

22 Lat 23 Az eredetiben: *thema*. A *thema* a paradigma kiinduló alakja (lásd a 4. jegyzetet), de Szenczivel ellentétben Kövesdi az egyes szám első személyű igealakot nevezi meg *themaként*, ami (pedagógiai grammatika lévén) nyilván összefügg a latin nyelvtanítás gyakorlataival, ahol ez a kiinduló alak.

23 Lat 23 Az eredetiben *directe*, valószínűleg elírás *indirecte* 'határozatlan ragozásban' helyett, hiszen a példák ikes igét mutatnak.

24 Lat 24 A szenvedő ragozásban viszont Kövesdi is használja az ikes alakokat, feltehetőleg az írott nyelv konzerválta ezt. (A kérdéstről részletesen Zsilinszky 2005.)

25 Lat 27 A latinban az *i!* az első imperativus, amely közvetlen felszólítást fejez ki, az *ito!* a második imperativus, amely általános érvényű, mindenkire érvényes parancsot fejez ki.

26 Lat 28 A *volnék* forma helyett a korai grammatikákban általában a *lennék* szerepel, amit a coniunctivus praet. impf. alakjaként tartanak számon. Ezért kissé meglepő, hogy Kövesdi a *volnék* formát a praeteritumhoz sorolja, ráadásul a körülírt *voltam volna* alakkal azonosítva, holott körülírt formák eddig nem szerepeltek a ragozási táblázatokban. Ebben a tekintetben Kövesdi munkája teljesen meg egyezik az Excerptával.

27 Lat 29 Lásd a 14. jegyzetet! A participium futurum (*iturus, futurus*) beálló melléknévi igenév, a három végződés a nemeket jelöli.

28 Lat 29 A latin nyelvet leíró grammatikusok csak a zárt paradigmát alkotó inflexiók esetformákat tekintették *casus*nak, ezeket a *nomen* alkategóriájaként tárgyalták, az egyes esetformáknak külön nevet adva az esetforma által kifejezett legfontosabb funkció alapján. Az esetviszonyok analitikus kifejezőit, a *praepositi*okat külön szófajnak tartották.

A latin minta alapján a mai értelelem szerinti magyar névragozási rendszert a korai grammatikusok két részben tárgyalták: a latin esetek fordítására használt végződések „eset”-nek, a többit a latin elöljárókat kifejező végződéseknek, azaz „hozzátoldott elöljáróknak” nevezték, melyek az alanyesetű névszóhoz járulnak. (Tehát ezek az „elöljárók” a latintól eltérően nem a szó előtt állnak, és nincs a szón esetvonzatuk). Ugyanakkor a névutókat is elöljárónak tartották, amelyek a magyarban a szó mögött állnak. Világos volt az is, hogy a három csoport (*casus*, a névszóhoz toldott vagy mögötte álló *praepositi*ok) összetartoznak, így sokszor együtt is említik őket, vö. Pereszlényi 1682. 138, Szenczi 1610. 80 stb. (A kérdésről lásd: Szathmári 1968. 185–187, Éder 1998, Vladár 2005.) Kövesdinél is összetartozik névutó és a latinban esetnek nem tekintett magyar rag; vö. még 1686. 33.

29 Lat 29 Az affixum fogalma és terminusa a héber nyelvleírásból került az európai grammatikairodalomba (lásd a 6. jegyzetet). A magyar grammatikusok az affixumot definiáltan pronomen affixumként a birtokos személyjelekre, a határozott igeragozás ragjaira és a főnévi igenév ragjaira használták. Definílatlanul viszont fokozatosan egyre szélesebb körben, mindenféle toldalék jelölésére.

30 Lat 30 Ez a kritérium (az önmagában állás illetve a birtokos személyjellel való kapcsolódás lehetősége) más szerzőknél is felmerül, Komáromi az esetragok és a névutók közti különbségtétel kritériumává teszi (1655. 54). Szenczinél (1610.145–151) is a *praepositiones* csoportosításának egyik szempontja. (1.: csak önálló alakban fordul elő, és nem vehet fel birtokos személyjelet pl. *túl*, *innen* 2. csak igékhez kapcsolódnak, de felvehetnek birtokos személyjeleket, pl. *alá*, *rajta* 3. névszókhoz kapcsolva és önállóan is előfordulnak, és felvehetnek birtokos személyjeleket, pl. *-ért*, 4. csak névszóhoz vagy igéhez toldva léteznek, pl. *-ig*, *meg*.)

31 Lat 30 Az eredetiben: *particula*. A megnevezést az ókori grammatikusok közelebbről nem definiált gyűjtőfogalomként használták a nem ragozható és önálló jelentés nélküli kisebb alakú grammatikai szavakra vagy toldalékformákra. A XVI. századtól héber hatásra definiált értelemben a nem ragozható szófajok (*adverbium*, *praepositio*, *coniunctio* és *interiectio*) összefoglaló neve is, például Kövesdi forrásánál, Szenczinél, de ezt Kövesdi nem követi.

32 Lat 31 lásd a 28. jegyzetet!

33 Lat 31 Az eredetiben: *constructio*, ami a görög *syntaxis* latin megfelelője. A *constructio* jelentése: szerkezet és szerkezettan. Ez a rész a Szenczi-grammatika kivonatolása, olykor szó szerinti átvétel. Szenczinél a *syntaxis* két része az egyeztetés (*convenientia*) és a vonzat (*rectio*). Kövesdinél az első három szabály egyeztetés jellegű, de mivel elhagyja a terminust a szabályok címeiből, ezek olykor érthetetlenekké válnak.

34 Lat 31 Az eredetiben: *substantivum cum substantivo rei diversae*. A magyar grammatikairodalomban a birtokos szerkezet szokott megnevezése: *duo substantivae rei diversae*, azaz két külön dologra vonatkozó főnév szerkezete. A megnevezéssel megkülönböztették az értelmezős és jelzős szerkezetektől, amely szerkezetekben a tagok ugyanarra a dologra vonatkoznak. Az az okfejtés, hogy a (latin szempontjából) genitívusnak nevezett esetet a magyarban alanyeset vagy részes eset fejezi ki, a birtokon pedig pronomen affixum [birtokos személyjel] található, és az affixummal ellátott főnév esetragozható, minden grammatikusnál közös gondolat, vö. Pereszlényi (1682. 136), Szenczi (1610. 175) stb.

35 Lat 31 Latin eredetiben a családnév *cognomen*, az elnevezés világosan mutatja ennek ragadványnévi értelmezését, míg a keresztnév a tulajdon(képpeni) név (*nomen proprium*), szemben a hozzá értelmezőként kapcsolt köznévvvel. (A gondolat kifejtése Szenczinél 1610. 163).

36 Lat 31 A megfogalmazás a latin egyeztetés szabályait idézi: nemben, számban, esetben egyeztetjük a melléknévet és a főnevet. (Holott eddig Kövesdi nem szólt arról, hogy a magyarban léteznének nemek. A példákból úgy tűnik, Szenczit követve a természetes nemeket azonosítja a nyelvtani nemekkel.) A szóhasználat azt is mutatja, hogy a szabály a Szenczi-grammatika egyeztetéssel foglalkozó részéből van kimásolva (1610. 165).

37 Lat 31 Ez a példamondat többször is előfordul a magyar grammatikairodalomban: Sylvesternél: *Ket ember megen uala fel az templumba* (1539. 37), Szenczinél: *két emberec mennec vala fel az tēplomba* (1610. 165).

38 Lat 31 Az eredeti latin szó (*praepositiones*) egyaránt jelölte a latin casusoknak meg nem feleltethető magyar határozóragokat és a névutókat lásd a 28. jegyzetet! A latinban a előljáróknak esetvonzata van. A magyar grammatikusok szerint a magyarban a szóhoz toldott előljáró az alanyesethez járul (tehát nincs a szón esetvonzata), a szó mögött állónak azonban Kövesdi szerint lehet.

39 Lat 33 A latinban ugyanis a praepositio állhatott a névszó előtt külön (előljáró), és az ige előtt, hozzátapadva (*praepositio coniuncta*, igekötő). A magyarban a grammatikusok szerint a praepositio mindig hátul áll, akár elkülönülve (névutó), akár a szóhoz tapadva (határozórag).

40 Lat 34 Kövesdi szerint tehát ebben a szerkezetben egy névutó (*közel*) és egy vele rokon jelentésű ablativus eset (*-hoz*) szerepel. A korai grammatikákban a szerzők a magyar határozóragoknak a latin casusokkal nem azonosítható részét sokszor nevezték ablativusnak. Eleinte nyilván azért, mert a fordításban ezek a legtöbbször ablativusnak feleltek meg a latinban. Akkor is ablativusról beszéltek, ha az adott ragnak hagyományosan egy latin előljáró feleltettek meg. (Mint itteni példánkban a *-hoz*, amelynek maga Kövesdi a 30. oldali felsorolásban a tárgyesettel álló *ad* és *erga* és előljárókat feleltette meg.) Ilyenkor tehát kétszeresen is a latin felől történt a besorolás: az a magyar végződést, amelynek **általában**, szótárszerűen egy latin előljáró volt a párja, **aktuálisan**, egy adott latin mondat fordításakor egy ablativus esetű latin főnév fordítására használták. Ilyenkor a latin miatt ablativusnak nevezték a magyar ragot is. Később automatikusan ablativusnak nevezték általában a határozóragokat, és ezt az automatizálódott megnevezést használták akkor is, ha a latin mondatban a magyar végződés megfelelője éppen nem is ablativus, hanem más eset volt. Lásd a 44. jegyzetet! A kategorizálási bi-

zonytalanságnak az is a következménye volt, hogy ugyanazt a magyar ragot hol előljárónak, hol ablativusnak nevezték. Hasonló tapasztalható a korai finn, lapp grammatikákban is, vö. Vladár 2005.

41 Lat 34 A magyar szavak közül az utolsó kettőt nyilván a latin megfelelő személytelen ige (*oportet*) alapján nevezi igének.

42 Lat 35 Valószínűleg elírás *prophetajok* helyett, a példamondat átvétel Szenczitől (1610. 177).

43 Lat 35 Vö. a 15. oldalon adott szabályokkal.

44 Lat 36 A latin mondatban sem előljáró, sem ablativus nincs, hiszen ezek az elfelejtést, emlékezést jelentő igék a latinban genitivust (*sabbathi, dicti* stb.) vonzanak (vö. 40. jegyzet).

45 Lat 36 A második latin mondatban az ige vonzata már genitivus.

46 Lat 37 Ez az egyetlen hely, ahol Kövesdi megjelöli a bibliai példamondat lelőhelyét, valószínűleg azért, mert ezzel együtt másolta át Szenczitől (1610. 181).

47 Lat 38 A latin mondatban a csibe ára már csak három pénz (*tribus nummis*).

48 Lat 39 Ld a 38. jegyzetet.

49 Lat 39 A szokásos latin kifejezés: *post +acc.* Kövesdi itt a magyar szerkezetet fordítja vissza latinra.

50 Lat 39 Ld a 18. jegyzetet.

51 Lat 43 Elszámozás *IX.* helyett

Források

- Cellarius, Christophous 1794. *Primitiva linguae Latinae vocabula e libro memoriali*. Typis Iohannis Michaelis Landerer. Cassae.
- Comenius, Amos Iohannes 1766. *Excerpta ex Orbe Sensualium Trilingui*. Typis Academicis, Posonii et Cassae.
- CorpGr.=*Corpus grammaticorum linguae Hungaricae veterum*. Edidit Toldy Ferencz Pesthini, MDCCCLXVI.
- Excerpta = Excerpta Linguae Hungaricae (Exercitia Nicolai Ritzmanni)*. XVII. sz. közepe. Az eredeti kéziratból sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Gulyás István. Hegedűs és Sándor kiadása. Debrecen, 1908.
- Komáromi Csipkés György 1655/2008. *Hungaria Illustrata*. Az eredeti kiadás hasonmása fordítással. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 228. Budapest
- Kövesdi Pál 1686. *Elementa Linguae Hvngaricae sive Grammatica Hvngarica. Succinta methodo comprehensa ez persicuis exemplis illustrata*. Authore Paulo Kövesdi, Ecclesiae Hungaricae Soproniensis olim Ecclesiaste. Leutschoviae, Typis Samuelis Brewer.
- Kövesdi Pál 1656. *Disputatio Theologica De Orali Manducatione , Et Placentualis Orbicularibus Seu Hostiis Communiter Sic Dictis. ... Wittembergae*.
- Pereszlényi Pál 1682. *Grammatica Linguae Ungaricae. A P. Paulo Pereszlenyi e Societate Jesu. Iuxta hanc methodum concepta ac elaborata*. Typis Academicis, Tyrnaviae.
- Pereszlényi Pál 1682/2006. *Grammatica Linguae Ungaricae. A magyar nyelv grammatikája*. Az eredeti kiadás hasonmása fordítással. Fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 226. Budapest.
- Ramus, Petrus 1559. *Scholae Grammaticae*. Apud Andream Wechelum, Parisiis.
- Sylvester János 1539/1989. *Sylvester János latin-magyar nyelvtana*. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zelliger Erzsébet. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 185. Budapest,
- Szenczi Molnár Albert 1610. *Novae grammaticae Ungaricae succinta methodo comprehensae, et perspicuis exemplis illustratae Libri duo*. (...) Autore Alberto Molnar Szenciensi. Typis Thomae Villeriani: impensis vero Conradi Biermanni et consort. Hanoviae.
- Szenczi Molnár Albert 1610/2004. *Nova Grammatica Ungarica succinta methodo comprehensa et perspicuis exemplis illustrata. Új magyar grammatika rövid rendbe foglalva és szemléletes példákkal megvilágítva*. Hasonmás kiadás fordítással. Fordította C. Vladár Zsuzsa. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 222. Budapest.

Tsétsi János 1708/2009. *Observationes Orthographico-grammaticae. Helyesírási-grammatikai megjegyzések.* Az eredeti kiadás hasonmása fordítással. Fordította és jegyzetekkel ellátta C. Vladár Zsuzsa. A bevezető tanulmányt írta: Korompay Klára. Szerkesztette Zsilinszky Éva. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 230. Budapest.

Irodalom

- Éder Zoltán 1998. Versegly nyelvrendszere és a kortársi grammatikák. *Magyar Nyelv* 292–301.
- Cser András 2008. – A morfológiai elemzés fejlődése a korai magyar nyelvtanokban
- Pereszlényi Pál grammatikájáig. – In: *Nyelvtudomány*. 3–4 (2007–2008) 49–63. – <http://ling.bibl.u-szeged.hu/nyelvtudomany/index.php/archivum/10-nyelvtudomany-iii-iv-2007-2008>
- Gulyás István 1908. Bevezetés. In: *Excerpta Lingvae Hungaricae (Exercitia Nicolai Ritzmanni)* 3–67. Az eredeti kéziratból sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Gulyás István. Hegedűs és Sándor kiadása. Debrecen, 1908.
- Legény János 1944. A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt.
- Soproni Szemle* VIII. 2. sopszem.sopron.hu/sopszem//1944-VIII-2.pdf
- Lőrinczi Réka 2009. On some Hungarian and General Aspects of an 18th-century Romanian Grammar written in Latin. *Acta Linguistica Hungarica*. 169–200.
- Melich János 1908. Révai Miklós nyelvtudománya. *Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből* XX/4.
- Mészáros István 1989. *A tankönyvkiadás története Magyarországon*. Tankönyvkiadó, Budapest – Dabasi Nyomda, Dabas.
- Pavercsik Ilona 1992. *A kassai könyvek útja a nyomdától az olvasóig*. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.
- Szathmári István 1965. Kövesdi Pál grammatikája és a nyelvi norma alakulása. *Magyar Nyelv*, 428–36.
- Szathmári István 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Telegdi Zsigmond 1990. *A magyar nyelvtanírás kezdetei és a héber grammatika*. MTA Judaisztikai Kutatócsoport. Értesítő 3. szám.
- Toldy Ferenc 1866. Lásd Források: CorpGr. CorpGr.
- V. Ecsedy Judit 1999. *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Vladár Zsuzsa 2005. *A latin nyelvű magyar nyelvészeti irodalom terminusai*. Philosophiae Doctores sorozat. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Zsilinszky Éva 2005. Megjegyzések a magyar igerendszer 17. századi történetéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 261–275.

